

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СКІДАН ДАР'Я СЕРГІЙВНА

Допускається до захисту:

в.о. завідувача кафедри історії України
та спеціальних галузей історичної науки,
д.і.н., професор _____ Темірова Н. Р.
« ____ » _____ 2022 р.

ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОГО СВЯТКОВОГО КАЛЕНДАРЯ

Спеціальність 032. Історія та археологія
Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Темірова Н.Р., професор кафедри
історії України та спеціальних
галузей історичної науки,
д. і. н., професор _____

Оцінка: ____ / ____ / ____

Голова ЕК:

Степанчук Ю. С., д.і.н., професор
_____

Скідан Д. С. Формування радянського святкового календаря. Спеціальність 032 «Історія та археологія», ОП «Публічна історія». ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця 2022.

Магістерську роботу присвячено аналізу радянського святкового календарі. Дослідження спирається на принципи наукової об'єктивності та історизму, із залученням загальнонаукових і спеціальних історичних методів. Зроблено висновок про два етапи у формуванні радянського святкового календаря. Показано, що ключове завдання радянських свят полягало у формуванні ідентичності на основі нового світопорядку, яка мала транслюватися наступним поколінням. Характерною рисою їх організації став «ідеологічно вивірений» формат, який досягався впровадженням комуністичної символіки, емблематики, атрибутики.

Ключові слова: свято, святкова культура, календар, радянська влада.

70 с. Бібліограф.: 57 найм.

Skidan D. S. Formation of the Soviet holiday calendar. Specialty 032 «History and Archaeology», EP «Public History». Vasyl' Stus DonNU, Vinnytsia 2022.

The master's thesis is devoted to the analysis of the Soviet holiday calendar. The research is based on the principles of scientific objectivity and historicism, with the involvement of general scientific and special historical methods. A conclusion was made about two stages in the formation of the Soviet holiday calendar. It is shown that the key task of Soviet holidays was the formation of an identity based on the new world order, which was to be transmitted to the next generation. A characteristic feature of their organization was the "ideologically verified" format, which was achieved by the introduction of communist symbols, emblems, and paraphernalia.

Key words: holiday, festive culture, calendar, Soviet power.

70 p. Bibliography.: 57 names.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА ОСНОВА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1 Стан опрацювання проблеми	9
1.2 Джерелознавчий аналіз	12
1.3 Методологія вивчення проблеми	14
РОЗДІЛ 2 ФОРМАТУВАННЯ РАДЯНСЬКОГО СВЯТКОВОГО КАЛЕНДАРЯ У 1920-ТІ – 1930-ТІ РР.....	18
2.1 Переорієнтація святковості до потреб радянської влади	18
2.2 Запровадження революційних святкових днів і радянізація релігійних свят	25
РОЗДІЛ 3 РЕОРГАНІЗАЦІЯ СВЯТКОВОГО КАЛЕНДАРЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.	47
3.1 Державні свята у другій половині ХХ ст.	47
3.2 Календарні та професійні свята	59
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	71

ВСТУП

Розгортання РФ гібридної агресії проти України з 2014 р. та здійснення відкритого військового вторгнення у 2022 р. на порядок денний з особливою гостротою поставило критичну переоцінку та відмову від радянської культурної та світоглядної спадщини. Ця нагальність реалізується у політиці декомунізації-деколонізації й нерідко ґрунтується на низову ініціативу, що виходить від пересічних громадян чи місцевих еліт. Проте ще до середини 2010-х років в українському суспільстві доволі живучими залишалися радянські стереотипи, зокрема у частині святкового календаря. 23 лютого, 8 березня, 9 травня та інші дати зберігали значущість для частини громадян незалежної України, чим користалися недоброчесні політики, як вітчизняні, так і російські. З огляду на таку ситуацію існує потреба у заглибленні в проблематику радянської святкової культури, її вмотивованість, організаційне підґрунтя, ідейне наповнення.

Як зауважив О.Петренко, практично всі створені в роки Української революції культурні та освітні інституції після утвердження в Україні радянського режиму були почасти знищені, почасти радянізовані. Їм було змінено і номінальну, й дискурсивну ідентичність, а створюваний ними контент піддавався постійному ідеологічному та естетичному контролю й цензурі. Однак з відстані часу бачимо: «українська радянська» ідентичність, що її культивовано протягом усього радянського періоду більш чи менш жорсткими методами, виявилася не окремим, відмінним від власне українського різновидом ідентичності, а двоїстою (українською й радянською) соціокультурною конструкцією [12, с. 124].

Для пострадянських країн, зокрема для України гостро постало питання у відокремленні своєї культури від радянської культурної спадщини. На фоні сучасних подій відбувається кардинальний перегляд радянського надбання.

Тому зараз питання відокремлення культури стоїть на одному з важливих місць у вивченні історії. З'являються праці, що розвінчують ідеологічні міфи, нагромаджені за радянської системи в умовах тотального контролю за суспільством. На даному етапі розвитку історичної науки вже здійснено частково аналіз історичних подій в СРСР, ідеологічні спрямування та вплив яких пролонговані у наші дні, в умовах державної незалежності України. Тому зараз, перед нами стоїть важливе питання щодо переоцінки, перегляду процесу творення радянського святкового календаря, та впливи цього явища, на наші дні. Нам необхідно провести межу між важливим сегментом буття кожної країни та девальвованою світоглядною концепцією. Зважаючи на виняткове значення святкової культури як невід'ємного чинника культуротворення кожної країни, дана тема значуща як у дослідницькому, так і в дієвому розумінні, оскільки прояви радянської святкової культури досі присутні на порадянських теренах і що найважливіше – у частині сьогоденного громадянства України.

Святкові дні традиційно посідають важливе місце у буденному житті людини та суспільства загалом. В умовах соціальної нестабільності та сучасних політичних подій важливо дослідити сутність свята, його роль у функціонуванні та збереженні цілісності структури суспільства, простежити перетворення радянського святкового календаря. Святковий календар є одним із найбільш яскравих елементів культури. Він є складним явищем, своєрідним виявом етнічного, історико-культурного, соціально-політичного, духовного життя народу на різних етапах його розвитку. Календар пов'язаний зі сферою сакрального, він сприймається як посередник між космосом і Божественним. Саме українське слово «свято» свідчить про сакральне значення та яскраве емоційне забарвлення святкової події.

Дане дослідження спрямоване на вивчення формування радянського календаря та його впливу на суспільство, що перебувало на переломі, адже традиційна культура свята, сформована протягом тисячоліть, піддавалася

радянським державним апаратом кардинальній ломці. Така політика, розпочата більшовиками практично одразу по приході до влади, не просто реалізуючись, в решті решт закарбувалася у свідомості нових генерацій радянських громадян й через покоління демонструє вияви і на початку ХХІ ст., у нових політичних умовах. Радянські святкові стереотипи виступили гальмівним фактором розбудови незалежної Української держави й демократичного суспільства. Отже, обрана для кваліфікаційної роботи тема має наукову та суспільно-політичну значущість.

Об'єктом дослідження є радянська політика у сфері побутово-обрядової культури. **Предметом** виступає процес становлення та реорганізація радянського святкового календаря.

Мета магістерської роботи полягає у дослідженні процесу формування радянського святкового календаря та його безпосереднього впливу на суспільні процеси. Її досягнення передбачає вирішення таких **завдань**:

- опрацювати наукову літературу за темою магістерської роботи;
- сформувати джерельну основу дослідження;
- охарактеризувати процес створення радянського святкового календаря у міжвоєнну добу;
- проаналізувати реорганізацію календаря свят у другій половині ХХ ст.;
- окреслити радянські підходи до організації свят;
- показати процес запровадження революційних свят;
- простежити радянізацію релігійних свят;
- проаналізувати характер еволюції державних свят у другій половині ХХ ст.;
- відстежити зміни у відзначенні календарних і професійних свят у 1950-х – 1980-х рр.

Хронологічні рамки дослідження окреслено 1920-ми - 1980-ми рр. Нижній кордон пов'язаний із встановленням влади більшовиків і початком

перетворень у святковій культурі. Верхня часова межа зумовлена припиненням існування СРСР, зміною в культурному просторі кожної окремої країни, яка утворилась на його території, поступовим оберненням культури свят до потреб незалежної Української держави.

Географічні межі дослідження охоплюють терени УСРР/УРСР із розширенням до території СРСР для пояснення загального та специфічного у реалізації політики свята.

Наукова новизна результатів магістерської роботи полягає у дослідженні змін у святковому календарі внаслідок приходу до влади більшовиків, що істотно розвернула напрям розвитку культури та формування святкової обрядовості. Зокрема, у дослідженні подальший розвиток дістали такі сюжети: зумовленість ідейної переорієнтації святкової культури з приходом до влади більшовиків; процес запровадження нових «революційних» свят, що відображали нову радянську героїку; трансформація традиційних, зокрема релігійних свят під впливом нагромадження радянських ідеологем; зміни у святковому календарі у другій половині радянської доби; зрушення у ставленні радянських громадян до формалізації та регламентації дозвілля.

Науково-практична значущість полягає у доречності його результатів як історичного досвіду у сучасній розбудові святкової культури в Україні; у процесі формування державної політики у сфері культури. Наведені фактичні дані, теоретичні положення та висновки можуть бути в нагоді під час підготовки узагальнюючих праць і навчальних посібників з історії України; відповідних лекційних курсів, спецкурсів і практичних занять з історії, історичної соціології, у процесі вивчення соціальної, культурної, регіональної історії України.

Структура роботи підпорядкована меті та завданням дослідження. В основу її внутрішньої архітекτονіки покладено проблемний принцип, який посприяв у виокремленні ключових змістових маркерів проблеми. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг

дослідження становить 76 сторінок, з яких на основний текст припадає 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДжЕРЕЛЬНА ОСНОВА, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Стан опрацювання проблеми

Історія вивчення радянського святкового календаря налічує кілька десятиліть. З огляду на основні тенденції розвитку історичної науки, еволюцію методологічних підходів під впливом змінної суспільно-політичної ситуації у студіюванні цієї теми можна виокремити два періоди: радянський (1950-ті – 1980-ті рр.) і сучасний (1990-ті рр. – 2000-ні рр.), кожен з яких характеризується певними особливостями. Проблема функціонування радянського святкового календаря в Україні має мультидисциплінарний характер і перебуває на перетині історії, соціології, культурології, філософії, психології, політології, що обумовлює необхідність звернення до доробку дослідників – представників цих галузей наукового знання. З огляду на такі міркування в основу історіографічного аналізу покладено хронологічно-проблемний принцип, завдяки якому в межах кожного з двох етапів буде відстежено процес нагромадження міждисциплінарного наукового знання про радянську святкову палітру в Україні з акцентом на здобутках істориків.

Проблема радянської обрядовості привертає увагу істориків, етнологів, філософів, які досліджували етапи формування радянської обрядовості в УРСР, особливості становлення «нових» радянських свят, виникнення соціалістичних трудових традицій.

Перший період позначений монополією марксистсько-ленінської методології. Від дослідників школи вимагалось, передусім, обґрунтування освітньої політики Комуністичної партії. За висловом В. Яремчука, «Радянські науковці перебували між Сциллою політичної кон'юнктури, власних

історичних поглядів, сформованих у часи переведення історичної науки на партійно-державні рейки, і Харибдою глибоко вкоріненого українського патріотизму» [56, с. 149–162]. Як зазначає О. Удод, дослідницькі практики й погляди істориків радянської доби пережили по 3–4 світоглядні злами (сталінщина – відлига – застій – перебудова – незалежність) [51, с. 161–168]. За словами Я.Калакури, на розвитку історичної думки в УРСР негативно позначився культ особи Сталіна, агонізація режиму одноосібної влади, тотальний наступ на український національно-визвольний рух [19, с. 309].

У контексті філософського аналізу Ю.Слущка розглядає радянські ритуали як компонент державотворення та один із найпотужніших ідеологічних засобів, а головною функцією радянської обрядовості визначає подолання релігійності. Подальшого аналізу потребують питання соціокультурних трансформацій в Україні 1920 – 1930-х рр., вплив ідеологізованих офіційних заходів на ціннісні орієнтири населення [44].

Праці з радянської (пролетарської, революційної – тієї, що почала формуватись з 1917 року) обрядовості, написані переважно в 1970 – 1980-х роках, носять швидше агітаційний, ніж дослідницький характер. Тобто в них відображена не дійсна картина народних святкувань ХХ століття, а рекомендована, бажана, уявна. Радянські історики приділяли не надто багато уваги вивченню історичного аспекту створення і функціонування радянських свят. Переважали роботи пропагандистського, методичного або художньо-аналітичного характеру, в яких аналізувався феномен свята як соціального явища, визначалась його роль в розвитку радянської культури та мистецтва [30; 35; 39]. В таких працях проповідувалась максимальна інтернаціоналізація обрядовості, стирання самотутніх рис народної культури.

В радянській історіографії переважають роботи, що видавались для пропагандистів, методичні брошури з рекомендаціями щодо проведення свят у місті і селі [45; 46]. На сьогодні існує достатній масив літератури стосовно святково-обрядової культури радянської епохи, яка є предметом наукового

інтересу для етнографів, соціологів, культурологів, соціальних антропологів, стає темою міждисциплінарних студій [50, с. 101-105]. Спостерігається більший інтерес до сфери свят і обрядів у перші десятиліття радянської влади, натомість «хрущовська», «брежнєвська» і «горбачовська» епохи є вужчим полем дослідницької уваги. Останнім часом виокремлюється у спеціальну історичну дисципліну із самостійним дослідницьким статусом геортологія або еортологія, що досліджує свята, ритуали, обряди та всі їх складові.

Сучасні російські дослідники досить плідно вивчають святкову культуру на регіональному рівні [20]. Серед сучасних закордонних дослідників, передусім, необхідно назвати німецького історика М. Рольфа та його працю “Радянські масові свята” [38]. Автор простежив процес створення в Радянському Союзі “червоного календаря” та формування специфічної культури масових свят, за допомогою яких диктатура прищеплювала суспільству свої ідеологічні стандарти.

Святкова ж культура українського суспільства тільки починає потрапляти у поле зору українських істориків [5, с. 194-195]. Загалом же її розвиток у період становлення тоталітаризму є проблемою маловивченою, тому науково актуальною. Такі автори як Д. Генкин, Н. Лобачева, М. Устинова, В. Борисенко, О. Стешенко, О. Курочкін, В. Зінич, Д. Угринович та ін. намагалися розкрити поняття масового свята радянського періоду, а також піднімали проблеми розвитку українських свят у зазначений період [4].

Таким чином, незважаючи на наявність певного наукового доробку з цієї проблематики, можна твердити, що питання радянізації масових свят і відновлення національної етнічної обрядової пам’яті є актуальним, але недостатньо висвітленим вітчизняними науковцями.

1.2 Аналіз джерел

Святкова культура радянської доби як складне, багатовимірне явище знайшла відображення у різноманітних документах і матеріалах політичного, юридичного, соціологічного спрямування. У зв'язку з цим джерела даного дослідження є сенс об'єднати у три групи: писемні (законодавчі документи, діловодна документація, періодика, мемуари), усні (усна історія), візуальні (плакати, картки, листівки).

До першої групи джерел належать, перш за все, опубліковані офіційні документи: закони та постанови Верховної Ради, укази Президента України, постанови та документи розпорядчого характеру Кабінету Міністрів України, державних комітетів. Фундаментальним виданням законодавчих актів є багатотомне видання Законів України. Тут зосереджено всі закони, що приймалися в УРСР. Окремими виданнями представлені Конституція СРСР, Конституція УРСР.

Дослідження законодавства України надало можливість розкрити причинну зумовленість прийняття окремих законодавчих актів, спрямованість їх на певні суспільні результати, визначення мети політики щодо святкової культури. Його положення визначають мотивацію вищого політичного керівництва до реорганізації свят і запровадження нових. Конституція України, як основний законодавчий документ, містить концептуальні підходи держави до регулювання проблем організації вільного часу, висвітлює напрямки здійснення політики держави у частині дозвілля. Взагалі даний документ формує загальноісторичний контекст норм, у відповідності до яких розбудовувалося життя. У вказаний період діяли Конституції СРСР (1924, 1936, 1977 рр.) і УРСР (1925, 1937, 1978 рр.). Зміст їх відобразив стан розвитку суспільства за відмінних політичних, соціально-економічних умов державного будівництва. Конституція СРСР відтворює умови, за яких відбувалося

організація дозвілля в соціально спрямованій державі. На основі Конституційних положень розроблялося законодавство та державні програми щодо вдосконалення системи свят в СРСР та УРСР. Аналізуючи законодавство в галузі організації дозвілля, маємо зауважити, що закони часто приймалися і також швидко втрачали свою юридичну чинність. Причиною їх недовершеності виступала неузгодженість роботи різних гілок влади.

Другу групу складають статистичні джерела. Вони є досить точним інструментом пізнання процесів у суспільстві. До них належать переписи населення, поточний статистичний облік. Слід звернути увагу на показники, важливі для даного дослідження, оскільки вони відтворюють унікальну картину життя суспільства.

Діловодна документація включає друковані звіти, доповіді державних органів влади та їх відділів, наукових закладів. Цінність даних джерел полягає в широкій аналітичній інформації, до якої залучені результати досліджень ставлення громадян до державних свят. Ця інформація сформована на основі звітів різних структурних одиниць влади, які безпосередньо займаються зазначеними проблемами. Статистичні дані переписів, поточного обліку населення зведені у таблицях. На основі виявлених тенденцій тодішнього становища суспільства обґрунтовуються концептуальні підходи стосовно формування і реалізації державної святкової політики.

Досить об'ємна інформація для обґрунтування історичних процесів, що відбувались у суспільстві наприкінці 1990-х рр. міститься в аналітичних доповідях, підготованих обласними управлінням культури для заслуховування в органах влади.

Доволі інформативним джерелом виступила періодика. На шпальтах журналів, газет упродовж досліджуваного проміжку часу друкувалася різноманітна інформація стосовно повсякденного життя, у тому числі щодо організації свят. У періодичних виданнях органів влади друкувалися найважливіші закони України, регіональні програми розвитку, рішення

місцевих органів влади щодо прийнятих постанов у сфері проведення святкової політики.

Окрему групу джерел становить так звана усна історія. На справедливе зауваження Н.Яковенко, її „пастками” є високий рівень суб’єктивності, який залежить від персональних упереджень та від можливостей пам’яті опитуваної особи [55, с. 247]. Тому вона обрана в якості додаткового джерела і виступає ілюстративним матеріалом. Усна історія відтворює колорит життя суспільства і його святкової культури, зокрема.

Важливу інформацію містять візуальні матеріали, до яких віднесено вітальні картки, листівки, плакати. Вітальні картки відображають спектр свят, їхній агітаційний супровід, смислове навантаження, що закладалося парійно-державними органами. Певну інформацію про суспільне призначення свят містять плакати, що мали пропагандистський характер, закликаючи до певних дій. Через оголошення та рекламу пропонували стати учасниками різних кампаній. Опрацювання плакатних зображень допомогло з’ясувати методи впливу на громадян, взаємодію та взаємовплив різних інституцій в організації суспільства.

Отже, дослідження формування та еволюції радянських свят проведено на основі використання широкого спектру джерельних матеріалів, що містять різнобічну інформацію. Водночас її збору перешкождали труднощі об’єктивного й суб’єктивного характеру. Певні недоліки використаних джерел долаються шляхом залучення й опрацювання комплексу документів і матеріалів.

1.3 Методологія вивчення проблеми

Методологія дослідження включає принципи, методи і підходи, які дозволяють досягти поставлених у роботі мети і завдань.

Увесь радянський період для України була часом максимальної формалізації ідеологем «побудови нового суспільства», у радянській термінології це період «розвинутого соціалізму», переддень «комунізму». Примарна ідея була покладена в основу суспільної конструкції радянського штибу. У ситуації, коли гасла істотно випереджали реальне життя, особливе значення надавалося системним маніпуляціям свідомістю громадян, джерела чого проявлялись і в святковій культурі. Остання являє собою складне, багатовимірне явище, через що її вивчення потребує застосування світоглядних підходів і чітко окресленого методологічного інструментарію.

Ключовими для магістерського дослідження стали принципи наукової об'єктивності та історизму.

Принцип наукової об'єктивності вимагає неупередженого відтворення подій минулого. Це відбувається за рахунок використання всієї повноти історичних джерел і досягнень історичної думки, уваги до всієї доступної літератури та максимально широкого кола джерел, а також оптимального застосування необхідних дослідницьких методів. При створенні кваліфікаційної роботи враховувались усі фактори, що впливали на формування радянської політики щодо святкової культури.

Принцип історизму має визначальне значення для історичного дослідження, обумовлюючи специфіку цього виду науково-пізнавальної діяльності. Історизм дослідження полягає в тому, що предмет дослідження розглядався в розвитку, в рамках визначеної епохи, в динаміці. Даний принцип ґрунтується на розумінні того, що істина завжди конкретна, і водночас вимагає аналізу явища та процесу в контексті динаміки їхнього розвитку, взаємозумовленості та взаємозв'язків з іншими феноменами соціального життя. Така установка особливої ваги набуває при вивченні зламів у бутті суспільства, у нашому випадку на рівні залучення його членів до значущих для держави свят. Принцип історизму також передбачає поміщення об'єкту в

контекст відповідно епохи. Він застерігає від осучаснення подій, процесів і явищ.

Дослідження виконане із використанням загальнонаукових і спеціально-історичних методів. До загальнонаукових методів відносяться – емпіричний, логічний, аналітико-синтетичний, індуктивно-дедуктивний методи, які дозволили створити основу роботи.

Для аналізу здобутої інформації, реконструкції процесу перетворень у святковій культурі радянської доби у роботі використані спеціальні історичні методи – історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, історико-типологічний, історико-генетичний, які дозволяють надати специфіку історичного дослідження. Проблемно-хронологічний метод дозволяє визначити ключові аспекти проблеми, сформулювати логічну структуру роботи. Історико-порівняльний метод дозволяє розглянути процес формування та реорганізації радянських свят, відповідно у 1920-х – 1930-х рр. та у другій половині XX ст. Історико-типологічний метод пізнання дозволяє розглянути типові процеси відтворення, змін і розвитку святкового сегменту. Історико-генетичний метод створює умови для вивчення поставленого питання як історичного явища у процесі розвитку його основних засад, принципів та етапів формування – від становлення до завершення радянської доби.

Ланкою, яка пов'язує між собою принципи та методи є підходи до дослідження. Одним із найважливіших є системний, який характеризується одночасно цілісністю та комплексністю, що дозволяє якісно дослідити як окремі аспекти та властивості святкової культури. При цьому виробляється не тільки комплексний облік притаманних йому загальних якостей та властивостей, але й визначається його місце в ієрархії радянських свят. Системний підхід на розкриття цілісної складової поставленої теми, на дослідження різноманітних типів даного об'єкту дослідження, зведення їх в єдину картину, розкриття внутрішніх механізмів функціонування системи святкової культури.

Комплексний підхід передбачає здійснення цілісного підходу до вивчення теми з урахуванням всіх складових історичного явища на основі опанування всього обсягу джерел і літератури.

Роль світоглядно-методологічного підґрунтя низки сучасних гуманітарних процесів, соціальних і філософських напрямів, історичних вчень та концепцій виконує культурологічний підхід, як прояв поширення принципів в ідеалізмі на осмислення історичних подій.

Вибір принципів, методів і підходів обумовлений прагненням максимальної неупередженості щодо предмету дослідження розглядаючи його крізь призму конкретних історичних фактів. Використання аналітичних методів та його різновидів дозволило проаналізувати питання, що відповідають меті і завданням дослідження з урахуванням введеного в науковий обіг фактичного матеріалу.

Використання культурницького та комплексного підходів, які зумовлені використанням методів історико-типологічного, історико-порівняльного, проблемно-хронологічного, історико-генетичного, систематизації та порівняльного аналізу документів, підвищили ступінь аргументації, забезпечили правдивість отриманих оцінок, сформульованих висновків, рекомендацій.

Отже, методологічне підґрунтя становлять принципи, які окреслюють конфігурацію наукового дослідження, та методи, котрі допомагають розкривати окремі аспекти проблеми. У сукупності теоретико-методологічні основи дослідження дали змогу виявити та опрацювати наукову літературу, залучити необхідні джерела, проаналізувати факти, явища та процеси, відповідно до мети роботи розкрити різні аспекти формування радянського святкового календаря.

РОЗДІЛ 2

ФОРМАТУВАННЯ РАДЯНСЬКОГО СВЯТКОВОГО КАЛЕНДАРЯ У 1920-ТІ – 1930-ТІ РР.

2.1 Переорієнтація святковості до потреб радянської влади

Як зауважив С.Скельчик, держави й інтелектуали не мають повної свободи дій у питанні винаходу маніпуляцій національними традиціями і пам'яттю, бо історія не є постійною категорією. Постійне ще з ХУІІ століття вшанування в Україні славного козацького минулого лише підтверджує, що національні міфи можуть мати глибокі історичні корені і тривалу традицію колективної пам'яті. Перед тим як їх мобілізують у модерному процесі творення ідентичності. Отже, інтелектуали ХІХ і ХХ століть мали обмежений культурний простір для соціальної інженерії: вони опрацьовували об'єкти та образи, які асоціювалися з певним поняттями чи емоціями [15, с.25].

Перемога більшовиків призвела до радикальної зміни орієнтирів суспільного життя та соціальної структури колишньої Російської імперії і підлеглої Російській імперії території України. Перейшовши через рубіж 1920-х років, комуністи укріпилися двома способами: через зміцнення владного механізму й завдяки інтенсивному шквалові монопольної пропаганди, спрямованої до населення. Конструювання «нової людини» для потреб «нового суспільства» було серед пріоритетних політичних завдань.

Радянська система формувала «нову людину» шляхом заперечення накопичених століттями духовних цінностей народу як морального, так і виховного плану. «Нова радянська людина» мала бути відданою цілям Партії й Держави, вільною від психологічних спотворень та відчужень буржуазного суспільства. Маніпуляція масовою свідомістю населення здійснювалася відповідно до офіційної ідеології, за допомогою державних інститутів та засобів тотальної пропаганди. Адже, як вважав В. Ленін, «люди завжди були

та завжди будуть дурненькими жертвами брехні та самообріхування в політиці ...» [31].

За спостереженням Н.Шліхти, загальною тенденцією ХХ ст. є значне збільшення вільного часу, який ще К. Маркс визначив як «простір для вільної діяльності і розвитку». Для радянського керівництва він становив дійсну проблему, адже не підлягав безпосередньому контролю. Основне завдання політики партії в цьому напрямку визначалось як «соціалізація та усуспільнення» дозвілля, передовсім через вплив виробничої сфери, трудових колективів на «позавиробниче середовище» індивіда. Передбачалось, що норми та цінності, засвоєні в колективі, регулюватимуть проведення часу і поза ним. Тому дозвілля радянської людини не могло бути приватним у повному розумінні. Держава не лише прищеплювала відповідні цінності і уявлення про дозвілля, але й через відповідні колективи регулювала його [54, с.56].

Свято виступає одним із важливих інструментів державного впливу на суспільство, за допомогою якого влада може формувати новий світогляд, який перекреслює минулий досвід. В умовах формування індустріального суспільства вони були пов'язані з релігією, природою та сільським господарством. На початку ХХ ст. святкова культура являла собою сукупність релігійних, царських, храмових, майнових, військових, міських, народних свят і просто вихідних днів, таких як неділя. Особливе місце у ній посідали державні свята. До них належали церковні (табельні дні) і світські свята, які відзначалися урочистими богослужіннями у присутності адміністративної влади, представників міських установ, почесних гостей і парафіян. Зміни в святковій культурі розпочалися одразу після Жовтневої революції й були зумовлені цілеспрямованими діями нової влади, яка прагнула отримати схвалення і підтримку населення, а також бажанням закріпити перемогу революції.

Натомість після захоплення влади більшовиками на перше місце виходять свята державного та ідеологічного характеру. Для них було властивим поєднання різних засобів впливу на людину: наочно-візуальних елементів (транспаранти, прапори, плакати, портрети, кольорові кулі і стрічки), звукового супроводу (енергійна музика, марші, святково-піднесена декламація, речитативи тощо), спільного руху в колонах тощо. Головною ознакою будь-якого радянського свята була його агітаційно-пропагандистська спрямованість.

З утворенням СРСР починається новий етап у соціально-економічному, суспільно-політичному та культурному житті українського народу. Відбувається процес формування традицій суспільства, які міцно увійшли в арсенал форм і методів виховання радянської людини. Ідейною основою формування нової обрядовості стало марксистсько-ленінське вчення про розвиток соціалістичної культури, зокрема з приходом більшовиків до влади в Україні поширилася дія Декрету від 29 грудня 1917 р. – «Декрет про необхідність впровадження нових свят і про всебічне сприяння організації масових торжеств і видовищ» [14, с. 404-405].

Радянська обрядовість створювалася не на порожньому місці. Спочатку вона формувалася на ґрунті історично складених матеріальних і духовних цінностей, сприймаючи демократичні і прогресивні національні традиції, оскільки, виходячи з політичної необхідності радянська влада стала на шлях національно-культурної лібералізації. У 1919 р. при Народному комісаріаті освіти було створено секцію масових вистав і видовищ, на яку було покладено завдання відбору, класифікації, організації та проведення свят, які мали відзначатися в країні. Вона повинна була налагодити роботу по створенню сценаріїв спершу найголовніших революційних, а потім і трудових свят. Вже через рік нарком освіти Анатолій Луначарський зазначав, що головним художнім породженням революції були і будуть народні свята. На його думку, революційно-агітаційні інсценізації, мітинги, спектаклі, концерти,

політкарнавали були зумовлені новим способом життя, що народжувався [28, с. 6-7].

Праву базу для запровадження нової обрядовості в більшовицькій Росії було започатковано вже 29 грудня 1917 р. з прийняттям Декрету про необхідність упровадження нових свят та про всебічне сприяння організації масових торжеств і видовищ [1, с. 40]. Уже скоро його норми було перенесено на український ґрунт. Це сталося з ухваленням Радою Народних Комісарів у 1918 р. акта про державні свята, які поступово переходять до розряду традицій, і Декрету Всеукрревкому «Про об'єднання діяльності УСРР та РСФРР» від 27 січня 1920 р., згідно з яким усі декрети й постанови УСРР скасовувалися та замінювалися декретами РСФРР.

На період 1920 – 1930-х рр. припадає процес формування радянської системи офіційних свят, ідуть пошуки нових обрядових дій, ритуалів та церемоній, котрі б склали ідеологічний супровід державного офіціозу, сприяли боротьбі з релігійним світоглядом, а згодом заповнили вакуум від руйнації традиційної народнорелігійної культури. Крім того, радянські свята та обряди мали сприяти уніфікації народів неоімперії СРСР під знаменом радянських цінностей. Дослідники відзначають символічний характер обрядовості, її соціальну природу. Обряди, свята, звичаї завжди виступали особливою формою спілкування між людьми, виконували пізнавальну, навчально-виховну, емоційно-психологічну та естетичну функції. Найхарактернішу дефінітивну рису обряду дослідники вбачають у його символізмі, оскільки кожен обряд складає систему дій, що виступають символами (знаками) певних соціальних ідей, цінностей, норм. Через обряди виробляються стереотипні форми масової поведінки, відбувається автоматичне прилучення до домінуючої системи нормативних вимог. Дуже важливо, що обряди впливають не лише на розум, а й почуття учасників. Дієвість цього потужного засобу впливу на масову свідомість чудово розуміли радянські керманічі. З перших днів радянські органи почали впроваджувати

державні свята, за допомогою яких найбільш зручно популяризувати офіційну владу, закріплювати певні ідеологічні стереотипи, формувати повагу до державних органів, іншими словами – формувати радянську ідентичність [49, с. 97].

Радянські свята перетворилися на дієві засоби політичної пропаганди. Серед них виокремлюють державні (річниця «Великої Жовтневої соціалістичної революції», День народження В.Леніна, День Перемоги, День створення Радянського союзу); трудові (свято Врожаю, Свято праці, Свято механізаторів), календарні (Свято золоті осені, Свято квітів тощо). Переважна більшість радянських супроводів свят ґрунтувалися на традиційних українських. Для відволікання молоді від церковного вінчання їх залучали до нових обрядів. Проте наприкінці 1970-х рр. питома вага церковних шлюбів зросла на 30% [42, с. 170].

Дослідники виділяють три типи радянських свят: 1) свято-реконструкція (обґрунтовує теперішнє через сакралізацію і репрезентацію минулого) – найважливіша група свят, що пов'язані із становленням держави, обумовлює основи світового порядку і впливає на формування ідентичності; до цієї групи віднесено офіційні державні радянські свята – День Жовтневої революції, День Міжнародної солідарності трудящих тощо; 2) свято-витіснення, покликане витіснити з культурної пам'яті певні фрагменти минулого за рахунок їх «виключення» чи «заміни» символічно переробленої історичної події; 3) свято-закріплення, що має затверджувати вже існуючий світопорядок за допомогою додаткового повторення основних цінностей. Загалом свята радянської епохи мали зафіксувати основні віхи історії та культури нової держави і транслювати їх через покоління вже як традиційні радянські [49, с.97].

З одного боку, святкові й вихідні дні скорочували кількість православних церковних вихідних днів і вводили радянські, які із часом зазнавали певних змін; з іншого боку, ще одним прагматичним завданням

організації революційних свят була мобілізація військової, політичної активності, а також трудової діяльності якомога ширших мас [49, с. 98, 99]. Відтак останні набували чинності в УСРР та підлягали негайному виконанню.

У березні 1920 р. паралельно відмічалася 3-тя річниця III Інтернаціоналу, у зв'язку з чим приймалися привітальні резолюції Інтернаціоналу і компартії, проводилися відповідні тематичні мітинги. Певні заходи приурочувалися і до дня Паризької комуни (наприклад, концерт-спектакль, випуск відповідного бюлетеню). Характерно, що революційні питання часто пов'язували з поточними проблемами в Україні – завданнями Червоної армії, земельним питанням, заслуховувалися доповіді про Шевченка. Ідеологічним завданням цих свят, як і всієї агітаційно-пропагандистської роботи, у фронтовій та прифронтовій зоні було «піднесення культурного рівня мас, вироблення свідомого відношення до поточного моменту». Ще одним прагматичним завданням організації революційних свят була мобілізація військової, політичної активності, а також трудової діяльності якомога ширших мас. Так, у зв'язку з конгресом III Інтернаціоналу у 1920 р. ЦК РКП у телеграмі до своїх колег в Україні серед різних заходів пропонував перерахувати одинденний заробіток у фонд Інтернаціоналу і підтримки світового пролетаріату, на користь жертв громадянської війни. Однак, затяжні військові дії, втома, дезертирство, значне поширення «петлюрівських» настроїв в Україні не дали можливості більшовикам в 1920 р. широко розгорнути святкування революційних подій. Відзначення радянських свят не мало системності і носило популістський характер, не вдалося прищепити й ідеологічну тезу Жовтневої революції. 1921 рік став своєрідним рубежем в історії радянської влади в Україні. З одного боку, він ознаменувався переходом до мирного життя (що, однак, не виключало більшовицьких репресій щодо мирного населення), а з другого, – початком непу, що зумовило певну лібералізацію соціально-економічних процесів. Змінювалася методика проведення масових офіційних свят. «Оскільки життєрадісна сила трудових

мас вибивається з-під бойової броні», рекомендувалося надавати їм характер святковості, разом з тим наголошувалося на недоречності зайвих видатків [49, с. 99].

Збагнувши, що свято — вельми ефективний засіб впливу на громадську думку, уряд одразу почав запроваджувати нові “радянські” свята, які стали обов’язковими по всій країні. Згідно з Кодексом законів про працю РСФРР від 1922 р. (ст. 111) «червоними» днями календаря були визначені такі дні: 1 січня — Новий Рік; 2 січня — День 9 січня 1905 р.; 12 березня — День повалення самодержавця; 18 березня — День Паризької Комуни; 1 травня — День Інтернаціоналу; 7 листопада — День Пролетарської Революції.

Поруч з упровадженням нових свят правляча партія поступово починає ідеологічну роботу щодо витіснення з життя старих дореволюційних, причому характерно, що не лише імперських, що було б логічним, а й суто народних — а це вже символізувало повний розрив з усіма традиціями. У деяких випадках держава робила це директивно, а інколи — у відповідь на «прохання трудящих». У 1930 р. всі 12 Великих релігійних свят були виключені з календарів [10, с. 184].

15 листопада 1922 р. вводиться в дію Кодекс законів про працю УСРР, який став повною рецепцією аналогічного російського кодексу. Таким чином, з 1922 р. Україна жила за тими самими «червоними» днями, які були в Росії. Показово, що більшовики стали впроваджувати власний культ відразу після захоплення нових територій. Зокрема, у 1919 р. в щойно захопленому Житомирі, коли в регіоні ще тривала збройна боротьба, було організовано та проведено свято Великого Жовтня, причому чи не вперше в Україні. Одним із перших в Україні було організоване свято Першого травня в 1919 р., фактично відразу після захоплення Києва більшовицькими військами. На Софійській площі (тепер площа Богдана Хмельницького) тоді відбулася масова інсценізація «Комунізм завойовує світ» (режисер К.О. Марджанов, художник А.Г. Петрицький). У Харкові тоді ж було організовано костюмований похід

Інтернаціоналу, до якого були включені живі картини «Пролетаріат – понад усе», «ІІІ Інтернаціонал» тощо. Схожі заходи були проведені в Полтаві, Катеринославі, Олександрії та інших українських містах, тому саме з травня 1919 р. масові інсценізації на радянську тематику почали поширюватися по всій країні. Тоді ж у загальноосвітніх школах за рекомендацією НКО УСРР замість вилучених дисциплін [34, с. 78].

У 1920-х рр. святковими неробочими днями були День 9 січня 1905 р. (22 січня), падіння самодержавства (12 березня), день Паризької комуни (18 березня), день Інтернаціоналу (1 травня), день пролетарської революції в Росії (7 листопада), день трауру по смерті Леніна (21 січня), прийняття конституції СРСР (6 липня), Новий рік (1 січня), Хрещення (6 січня), Благовіщення (25 березня), Великдень, Трійця (7-8 червня), Преображення (6 серпня), Успіння (15 серпня), Різдво (25-26 грудня) [47, с. 20].

Отже, уже протягом першого десятиліття радянської влади відбувалося пристосування святкового календаря до потреб розбудови «нового» суспільства, а в його контексті – «нової» людини.

2.2 Запровадження революційних святкових днів і радянізація релігійних свят

Формування постреволуційної святкової традиції та культурного дозвілля, покликаних продемонструвати ідейну єдність радянського суспільства та становлення нової людини, вбирало не лише революційний пафос будівництва соціалізму, а й «пережитки» старого ладу. Зіткнувшись на практиці з їхньою живучістю, більшовицьке керівництво протягом тривалого часу змушене було миритися з існуванням ряду з них. Це мирне співіснування виражалося як у видозміненому використанні народних традицій святкового

проведення часу, так і з їх стихійним відродженням. Кількість святкових днів, їх зміст та форми дозволяла визначалися як загальними ідейними уявленнями нової влади про сутність та функціональне призначення відпочинку, так і місцевою специфікою. Їхня взаємодія призводила до вельми химерного переплетення старого і нового, що нерідко переростало у відкриті зіткнення та затяжні конфлікти.

Вони приурочувалися до різних пам'ятних подій недавнього революційного минулого і супроводжувалися ретельно продуманим розпорядком проведення. Серед них – святкування роковин революції 1905 року, міжнародного дня солідарності трудящих, 8 березня. Кожен із них займав своє чітко позначене місце в системі святкової революційної традиції, закладеної в 1920-ті рр. номенклатурою. Так, день революції 1905-1907 рр., хоча і був віднесений до святкових неробочих днів, особливими заходами не супроводжувався. У цьому відношенні він значно поступався святкуванню чергових роковин освіти області, а також Жовтневої революції, 1 травня та 8 березня, організація яких являла собою детально розроблений сценарій, що вимагав безпосередньої участі не лише партійного та радянського активу, а й «живого відгуку трудящих». День першої російської революції відзначався нерегулярно і більше нагадував проведення не завжди урочистого пам'ятного заходу. У наступні десятиліття свято було віднесено до пам'ятних, але робочих днів і обмежалося проведенням урочистих засідань «у партійних, радянських та громадських організаціях».

Дещо іншу тональність мало святкування «міжнародної солідарності жіночого пролетаріату» – дня 8 березня. На відміну від інших святкових днів, його проведення охоплювало цілий тиждень. У 1925 р. він проводився під гаслами «Залучення робітниць у партію та комсомол», «Втягування жінок у суспільне життя» та «Поліпшення побуту та боротьби з побутовими злочинами». Для проведення свята створювалися спеціальні сільські комісії. Крім традиційної частини у вигляді обов'язкових зборів та засідань, їм

ставилася в обов'язок розробка «реальних можливостей закріплення свята». Безпосередньо 8 березня планувалося «поліпшення харчування в дитячих будинках, бесіди делегаток з дітьми, допомога їм у прибиранні приміщень, ремонті та штопці одягу, харчування дітей бідняків, проведення октябрін і пільговий вступ найбідніших селянок до кооперативів». Через три роки план проведення «святкового дня 8 березня» був повністю присвячений «широкому роз'ясненню жіночим масам завдань, висунутих партійним з'їздом і обласної партійної конференцією у справі раціоналізації виробництва, зниження собівартості продукції, зміцнення селянського господарства». Крім ідейних розбіжностей, свята викликали роздратування у населення і з міркувань «елементарної відсутності продуктів першочергового харчування» [26, с. 202-205].

Зрозуміло, що створити нові свята було лише половиною справи. Свято – це урочисте відзначення знаменних подій, яке включає розважальні елементи та деякі обрядові дії. Тому важливим моментом, що дозволяв максимально використати ці свята у пропагандистських цілях, була трансформація самої форми святкування, витворення відповідного ритуалу, який набув би уніфікованого характеру. Ритуал покликаний стабілізувати суспільство. Всі, хто бере в ньому участь, змушені виконувати свою роль. При цьому важливу роль відіграє знаково-символічна система свята. Символічний простір охоплює всю сукупність ідей, понять, що втілені в словах або інших невербальних знаках, яка містить коди масового сприйняття, реакції та поведінки. Ця сукупність не випадковий набір елементів, вона має певну структуру, свої площини змістів. Завдяки певним символам людина могла ідентифікувати себе з певною групою, що народжувало почуття або захищеності та згуртованості, або невпевненості та страху з бажанням інтегруватися (у маргінальних верств суспільства). Символіка радянських свят мала бути зрозумілою і прозорою. Виробники нової культури свята хотіли

донести символічними засобами певний меседж до своєї цільової аудиторії [10, с. 184].

Власне, вказані інструкції свідчать, що на початок 1920-х рр. вже було складено офіційний ритуал проведення врочистих заходів, аж до офіційно розроблених лозунгів і гасел. З наступного року циркуляри лише уточнювали та поглиблювали зміст офіціозу, відповідно до політичних завдань та перспектив поточного моменту. У 1922 р. до святкування п'ятої річниці Жовтня було залучено мистецькі сили пролетарського спрямування, які засобами літературного слова створювали романтичний образ борців за революційні радянські ідеали. 26 жовтня 1927 р. Президія ЦВК СРСР встановила щорічне святкування річниці Жовтневої революції протягом двох днів – 7 и 8 листопада, які ставали неробочими. Свято стало головним у СРСР і відмічалось найбільш широко й масово, особливо в ювілейні роки, мало широке пропагандистське спрямування. За керівництва Й. Сталіна остаточно оформився святковий канон: демонстрації трудящих на головних площах міст з обов'язковою трибуною для політичних і державних керівників; святкові мітинги у селах за участі керівників колгоспів і радгоспів; демонстрації та військовий парад на Червоній площі у Москві. Навіть 7 листопада 1941 р. по Червоній площі Москви пройшли полки, більшість з яких відразу пішли на фронт. На початковому етапі ідеологічно обґрунтовувати закономірність більшовицької революції мало й офіційно встановлене свято 9-го Січня 1905 р., під час якого «робітничий клас і революційне селянство України зобов'язані ... згадати про перших тисячах безвісних борців революції». У циркулярному листі з приводу проведення траурних заходів (мітинги, доповіді, вечори) указувалося їх завдання – показати довгий шлях звільнення від ілюзій, «дитячої віри в бога і царя», боротися з релігійними пережитками та політичними ілюзіями, особливо меншовизмом. Отже, в 1921 р. в Україні створюється концепція більшовицької пролетарської революції, корні якої виводяться з подій кривавої неділі та революції 1905 р., брехливо відкидаючи

її буржуазно-демократичний характер. Риторика будується на тезі підступності експлуататорів і попів (в образі «авантюриста і провокатора» Гапона, який повів на розстріл демонстрацію) та наївності робітничого люду, зрадженого панівним класом, що мало вселяти довіру до комуністичних ідей і більшовиків як лідерів трудящих [49, с. 100].

Ще однією офіційною подією в УСРР визнавався День повалення самодержавства. Оскільки лютнева революція в Україні зумовили не лише повалення самодержавства, а й великий сплеск громадянської, національної активності та початок державницьких змагань, яким не могло бути місця в радянській святковій риторичі, радянські ідеологи мали запропонувати власну концепцію лютневих подій. Навесні 1922 р. перед відзначенням цього Дня було зроблено наголос, що він має пройти «без зовнішнього ефекту, без дорогих декорацій, масових демонстрацій і т.д.». Його рекомендувалося проводити на партійних і масових робітничих зборах, у Профсоюзах, на підприємствах, у клубах та інших політпросвітніх закладах, тобто в більш закритій формі. Завданням цих заходів визначалося поглиблення пропаганди, «роз'яснення змісту лютневої революції, як прологу до жовтня і ролі в ній комуністичної партії». Вводилося поняття «вузької революції», а завданням агітпропаганди визначалося пояснення її характеру, перспектив розвитку, історії дискусії з меншовиками тощо. Рекомендувалося пов'язувати ці питання з поточними завданнями радянського будівництва в місті чи селі. Заборонялися асигнування спеціальних сум на організацію святкувань, видання на місцях спеціальних агітаційних матеріалів. Всі наявні літературні сили пропонувалося використати для випуску спеціальних номерів газет чи журналів. Дані вказівки, на наш погляд, спрямовувалися на посилення контролю за ідейним наповненням святкування лютневої революції. Таким чином, офіційно не відміняючи цю дату, її торжество відсунули, перенісши акценти на Жовтневі свята. З переходом до непу в Україні продовжувалося відзначення офіційних подій, пов'язаних з діяльністю Комуністичного

Інтернаціоналу, для організації яких надходили циркулярні розпорядження ЦК РКП стосовно форми, змісту, ідеологічного наповнення заходів. Поступово оформлювалася концепція святкувань 1 травня як Міжнародного пролетарського свята. При його проведенні рекомендувалося, з одного боку, акцентувати увагу на міжнародних подіях пролетарського характеру, з другого, – поширювати ідею єдності пролетаріату і селянства, пролетаріату і Червоної армії. У Пасхальні дні святкування мало відволікати від релігійних заходів. Серед форм проведення свята визначалися організація параду Червоних частин, робітничої ходи, зборів, офіційних процесій, вшанування героїв та трудівників, окремих трудових колективів, а також влаштування масових вуличних розваг – концертів, спектаклів, інсценувань, спортивних і дитячих свят, кіновистав, виїздів на природу із залученням мистецьких колективів та ін. У руслі масового втягнення жінок до радянського будівництва набувало поширення і свято 8 Березня, організація якого на початковому етапі носила більше мобілізаційнотрудовий та ідеологічно-пропагандистський характер. Визначене коло офіційних свят із сформованим ритуалом їх проведення у досліджуваній період залишалося сталим. У другій половині 1920-х рр. на 22 січня було ще призначено День пам'яті В. І. Леніна, а в 1936 р. 5 грудня визначалося днем Сталінської Конституції СРСР. У 1929 р. замість «свят» вводився термін «революційні дні». Певні видозміни у назвах державних дат не змінювали основи концептуальних підходів їх ідеологічного наповнення [49, с. 101].

Стосовно революційних свят, то для них було характерним запозичення релігійної основи, що знайшло відображення у використанні таких заходів і елементів, як хресні ходи та молебні, військові паради, участь влади та духовенства. Спостерігалися й істотні відмінності, зумовлені революційними перетвореннями. Серед головних святкових форм використовувалися мітинги, маніфестації та масові демонстрації, які раніше були незаконними і приводили до сутичок із поліцією. Новими революційними святами були «свято Свободи

(10 березня)», «День похорону жертв Революції (23 березня)», «День робітників (1 Травня)».

Іншим видом свят, що поширились в радянські часи, були патріотичні. Їх поява була зумовлена не так революцією і перетвореннями, як участю Росії в Першій світовій війні, яка вимагала уваги населення до обставин на фронті й надання посильної фінансової допомоги. Тому цей вид свята був звернений до громадянських почуттів у представників різних майнових станів і супроводжувався збиранням коштів і пожертвувань. До таких свят були віднесені «Позика Свободи (червень-липень)», «Свято ударних батальйонів (14-15 серпня)», «Урочистість з нагоди ліквідації корніловського заклоту (7 вересня)». Встановлення влади партії більшовиків у Радянському Союзі привело до впровадження масштабних змін у повсякденному житті населення. Спрямування перетворень у цій сфері визначалися, зокрема, й настановами на формування нової соціалістичної культури.

Появу радянських свят можна датувати весною 1918р., коли більшовиками були проведені перші після Жовтневої революції 1917р. урочистості: День Великої Російської Революції (12 березня) і День робітників (1 травня). Дати свят не були випадковими, а були закріплені законодавчо декретом «Про восьмигодинний робочий день, тривалість і розклад робочого часу» [9, с. 155].

Для свят були характерні: ретельне планування, обов'язковість участі військових частин, робітничих, партійних і громадських організацій, різноманітність використовуваних культурних форм (мітингів, маніфестацій, демонстрацій, інсценівок, урочистих засідань).

Революційна святковість перших років радянської влади відзначалась політичною загостреністю, що знайшла свій найефективніший вияв у політкарнавалах, тематичних процесіях, агітсудах тощо. Характерною рисою святковості цього часу було використання театралізації, завдяки якій часто все перетворювалося на монументальну виставу, в якій брали участь різні верстви

населення, представники армії та флоту. В цих масових дійствах відтворювалися певні події Жовтневої революції і громадянської війни, демонструвалося міжнародне братерство трудящих, перемога праці над капіталом, прагнення радянського народу до миру і соціалізму. Серед них – «Визволення праці» та «Інтернаціонал», що відбулися 1 травня 1919 і 1920 рр. у Києві, «Уславлення свободи» – в Луганську, «РРФСР та єдність миру» – в Олександрії, а також жовтневі інсценізації у Києві – «Політична карусель» та «Повстання арсенальців» [41]. Масові видовища під час революційних свят влаштовувалися також і у військових частинах. Так, протягом 1922–1923 рр. було проведено до десяти заходів на різні теми. Це, зокрема, такі, як «Робітничий Травень», «Жовтень – РКП – Комінтерн», «Червона Армія», «Останній бій» та інші [40, с. 8-9].

Необхідність формування в свідомості трудящих мас комуністичної моралі передбачала нові взаємини в побуті людей, тому було поставлено питання про створення нової сімейно-побутової обрядовості, яка згодом дістала назву «червоної». Перші сімейно-громадські обряди революціонізували побут, сміливо вносили в нього нове. Весілля без вінчання, весільний комсомольсько-молодіжний поїзд під червоним прапором, прилюдна присяга молодих на вірність, громадське ствердження шлюбу – усе це сприяло формуванню нових поглядів на сім'ю та взаємовідносин в ній. Колективне надання імені дитині, прийняття новонародженого на громадське виховання, вручення "заповітного листа", "червоне крижмо" стали основними елементами нового обряду, яким на Україні урочисто відзначали народження нового громадянина.

Для витіснення свят духовно-релігійного характеру щотижня один день відводився для влаштування учнівських зборів, читань, лекцій-співбесід, представлення рефератів, лабораторних занять, екскурсій, вокальних і музичних вечорів духовно-морального, антирелігійного спрямування. Час накладав відбиток на мистецький складник таких заходів. На початку 1920-х

пр. на них впливав декаданс та авангард, їм були притаманні алегоричність і символізм, котрі лише підсилювали агітаційний ефект від видовища. Інсценізація «Комунізм завойовує світ» у Києві в 1919 р. була оформлена відомими художником А.Г. Петрицьким в українському стилі. Часто глядачі брали участь у виставах разом із виконавцями, що підсилювало їх виховний ефект. Гранично простими й промовистими були символи негативних персонажів в інсценізаціях: цар – у золотій короні, священник – із золотим хрестом, буржуй – із золотим ланцюгом. Такий символізм і спрощення досягали чудового ефекту, були могутніми засобами пропаганди, чинили сильний вплив на великі маси людей.

Помітну роль у формуванні обрядовості в УСРР відігравали політичні виклики, властиві конкретному періоду радянської республіки. У циркулярі до губернських культвідділів, політвідділів, політсекретаріатів військ ВУНК та міліції «Про проведення відзначення четвертої річниці Жовтневої революції» висувалися гасла остаточного звільнення робітників від останніх залишків впливу на них дрібнобуржуазних партій. Для агітації секретар ЦК КП(б)У Д.З. Лебідь і завагітпропом О.В. Верхотурський запропонували такі гасла: «На четвертий рік Жовтневої революції нема пролетарів в іншій партії, окрім комуністичної», «Червона казарма, незаможне село і пролетарська кузня разом святкують свій Жовтень», «Уся надія на Червоний захист, на меч, омитий жовтневою кров'ю».

Серед інших заходів до урочистостей бачимо комуністичні поминки, найменування закладів та вулиць іменами героїв і більшовицьких мучеників, пам'ятники близьким для певної місцевості загиблим діячам із метою «вдихнути революційну струю в повсякденну працю». 3 грудня 1920 р. до листопада 1921 р. Агітпропом ЦК КП(б)У було організовано та проведено такі свята, як Міжнародний день робітниць, Двотижневик укріплення партії, День Першого травня, День допомоги англійському шахтарю, Пропаганда НЕПу, Місяць Донбасу, Неділя укріплення комосередку, Неділя Комінтерну, Неділя

гідності Червоноармійця тощо. Уже на початку 1920-х рр. в Україні, як зазначалося в листі ВУЦВК до ЦВК Татарської Автономної СРР від 9 вересня 1924 р., були відсутні національні свята – залишилися лише революційні. Єдиним винятком було відзначення 11 березня «дня смерті видатного поета і революціонера Т.Г. Шевченка», встановлене президією ВУЦВК «Про святкування пам'яті Т.Г. Шевченка». Чому саме 11 березня, доводиться лише здогадуватися (адже Кобзар народився 9 березня, а помер через 47 років 10-го). Однак відгадка на поверхні: панічний страх комуністичної влади перед використанням світлої пам'яті національного генія на користь українському «буржуазному націоналізму». Тому Т.Г. Шевченка більшовики будь-що прагнули перетворити з поета й митця на революціонера, а об'єктивні історичні факти при цьому відходили на другий план. Більшість радянських урочистостей відбувалися за схожими сценаріями, розробленими в перші роки після революції. Багаторазове повторення однакових наративів значно поглиблювало пропагандистський ефект. Спочатку демонструвалися епізоди, які мали показати важке життя за капіталізмом, потім переходили до революційної боротьби трудящих проти гнобителів, нарешті апофеоз – «Радість трудящих».

Проведення «нових» свят суворо регламентувалося. Під час масових зібрань, присвячених Першому травню, або інших подібних заходів їх організатори-функціонери обов'язково мали подати звіт – заповнити необхідну форму, де необхідно було вказати назву акції, кількість учасників, прізвища та партійну приналежність тих, хто виступає на мітингу, запитання, які будуть поставлені ораторам, тощо [34, с. 79].

Квінтесенцією тоталітарного свята сталінської доби, яке мало найефективніший вплив на суспільство, можна вважати масові демонстрації середини 1930-х рр. — грандіозні багатотисячні марші з портретами “вождів” перед трибунами, де привітно посміхались ті самі “вожді”, що здавались такими близькими й майже рідними усім пролетарям країни. Сценарії таких

свят почали розроблятися з перших років радянської влади, вони включали загальні збори з обов'язковими доповідями, концертом, врочистим маршируванням містом. Одним з перших свят, відзначених новою владою, стало Перше травня. У 1918 р. в усіх контрольованих владою російських місцевостях відбулись багатолюдні мітинги, демонстрації, на яких виступали відомі більшовицькі лідери, робітники та військові. Вулиці та будинки міст і сіл були прикрашені прапорами, плакатами з революційними гаслами [10, с. 185].

У 1930-х рр. свято Першотравня вже мало свою усталену форму святкування, свої атрибути і активно виконувало функцію пропаганди нового способу життя. Свято Першотравня мало безліч змістів і підтекстів, частина з яких були очевидними, підкресленими організаторами, частина — дещо прихованими, але не менш впливовими. Насамперед, зрозуміло, що це було інтернаціональне свято праці, наголос робився на солідарності з трудящими усього світу. Цю солідарність населенню пропонувалось висловити масштабно, глобально і пафосно — йдучи багатотисячними колонами одночасно по всьому простору радянської країни [10, с. 185].

Першотравень використовувався також і для пропаганди нових міфів про відчайдушну і одностайну революційну боротьбу українських трудящих проти царського режиму. У художній або документальній формі до населення доносились героїчні розповіді про недалеке минуле. Батько маленького Петрика, героя оповідання, вміщеного у травневому номері "Луганської правди" (1929 р.) розповідає сину з приводу свята про свою героїчну молодість, боротьбу з білогвардійцями, загибель матері від рук бандитів. Син слухає і обіцяє собі бути гідним батькової слави. З приводу свята преса публікувала також спогади старих більшовиків, на кшталт оповідання робітника харківського заводу «Серп і молот» тов. Киянова «Як ми святкували перше травня» (1936 р.), в якому він розповів про те, як до революції робітники міста збирались таємно у лісі, з яким захопленням слухали Артема, яку

симпатію мали до більшовиків. Не менш популярною темою в другій половині 1930-х рр. стала причетність вождя до всіх знакових історичних подій доби революції. У травневому номері дитячого журналу «Піонерія» за 1939 р. на другій сторінці було вміщено нарис Я. Гримайла «Перше травня», в якому розповідь про перше святкування супроводжувалась історією про Й. Сталіна, який у 1912 р. написав першотравневу листівку. Важливою складовою інтернаціоналістичного дискурсу з українською специфікою було положення про те, що пролетарям республіки необхідно, відчуваючи солідарність з іншими національностями, разом із тим посилити «більшовицьку пильність» у боротьбі з рештками капіталістичних елементів, зокрема в боротьбі з ліквідацією недобитків «контрреволюційного українського націоналізму». Але найбільш рельєфно у формі святкування Першотравня проступила тема воєнізації суспільства. Заклики до єднання з пролетарями всіх країн доповнювались показом воєнної могутності СРСР [11, с. 204].

У 1934 р. мілітаризаційний зміст свята виступає більш рельєфно. Республіканській журнал Тсоавіахіму «На варті» з приводу святкування зазначав, що робітники світу «відзначатимуть цей день мобілізацією і бойовим оглядом своїх сил», оскільки внаслідок «кризи світового капіталістичного ладу», «справа явним образом іде до нової війни». Обґрунтувавши положення, що «рішучі схватки між світом експлуататорів і світом експлуатованих швидко наближаються», автор передової статті закликав зміцнити обороноспроможність країни. Заява про те, що «радянська влада провадить мирну політику», парадоксальним чином поєднувалося із наступним: «але зовсім ясно, що справжній мир, цілковите припинення імперіалістичних воєн може настати тільки після знищення капіталізму, тому ми, борючись за мир, повинні всіляко зміцнювати...бойову могутність Червоної Армії». Серед Першотравневих гасел, визначених ЦК ВКП(б) у 1934 р., почесне місце займав заклик «Хай живуть робітники і селяни, об'єднані в бойову організацію Тсоавіахем, що мобілізує мільйони на боротьбу за міцну оборону радянських

кордонів!». Особливо чітко і загрозливо це проявилось напередодні II світової війни [11, с. 205].

Під час святкування також плідно експлуатувався концепт "влада як захисник та кращий друг радянських дітей". Описуючи чергове святкування у 1934 р., республіканська преса зазначала: "Безмежна любов до дітей з боку комуністичної партії та уряду. Ось Першотравень у Харкові. Де ще, крім нашої країни, можна побачити такі щасливі, радісні обличчя багатотисячної дітвори, що в стрічках та квітах крокує пліч-о-пліч з батьком – господарем нашої країни. Ось урядова трибуна. Кращі керівники партії й уряду – т.т. Косіор, Постишев, Петровський, щільно оточені дітьми, розпитують їх про життя, про їхні потреби. Для дітей СРСР широко відкриті двері парків, стадіонів, театрів, кіно, майданчиків, таборів, санаторіїв.... Завдання тиражування образу "вдячні владі щасливі українські діти на демонстрації" активно підхоплювалось на місцях [11, с. 206].

Під час святкування також плідно експлуатувався концепт «щасливого радянського дитинства» в контексті звеличення влади як захисника та кращого друга радянських дітей». Але, попри всю свою заангажованість і пропагандивність, Першотравень в уяві більшості пересічних громадян асоціювався із весною, радістю, теплом і світлом.

Масові театралізовані видовища, що влаштовувалися в ці святкові для радянських людей дні, за формою ставали поєднанням політичних мітингів і народного театру. Їх творці використовували поезію, музику, елементи театральньо-декораційного мистецтва, хореографію, спортивні виступи. Сценарний план проведення таких заходів був однотипним. Приміром, зранку в червоних кутках чи клубах влаштовувалися урочисті збори або зустрічі депутатів з населенням; у другій половині дня відбувалися олімпіади художньої самодіяльності, концерти або вечори спогадів, де використовувалися різні форми радянської політосвітньої роботи. Масово розповсюджувалися листівки, вивішувалися червоні прапори і транспаранти з

ідеологічними гаслами, читалися лекції, доповіді. У великих містах нерідко організовувалися демонстрації, де в оформленні колон використовувалися яскраві художньо-емоційні елементи (плакати, лозунги). Тематичні театралізовані дійства нерідко перетворювалися на монументальні вистави, в яких брали участь різні верстви населення. Важливого значення надавалося формуванню ідеологічної свідомості дітей. У дні державних свят в установах дитячого виховання (школах, Будинках піонерів) традиційними формами масового святкування ставали урочисті збори, на яких вшановувалася пам'ять героїв революції, ветеранів праці, кращих працівників; кінолекторії, театралізовані літературно-музичні тематичні вечори з конкурсами піонерської та комсомольської пісні або поезії; запалення вогнищ відваги, карнавальні демонстрації на громадсько-політичну тематику [25, с. 137].

Святкування, зазвичай, розпочиналося патетичною частиною – зборами, на яких підводилися підсумки господарського року, висвітлювалися здобутки, видавалися премії (в окремих випадках присуджувалося почесне звання «революціонера землі»). Відзначені нагородами виголошували короткі промови, розповідали про досвід господарювання. Переможцям присуджували перехідний Червоний прапор. Завершальним актом церемоніальної частини ставало відкриття сільськогосподарських виставок та їх організований огляд. У день свята відбувалися концерти художньої самодіяльності, агросуди, в яких у формі театралізованих сценок, побудованих на конкретних фактах, засуджувалася стара культура землеробства. Організовувалися карнавали з дійовими особами: «Врожай», «Бур'ян», «Агротехнічна наука», або інсценізовувалася зустріч символічних театральних персонажів Весни та її посланців – Березня, Квітня, Травня. Ввечері у сільбуддах влаштовувалися масові гуляння з «аукціонами», де селяни купували сортове насіння, сільськогосподарську літературу, дрібний реманент, мінеральні добрива тощо [25, с. 138].

Таким чином, була вироблена форма масового свята, яка впродовж всього періоду формування тоталітаризму постійно вдосконалювалась і завжди використовувалась як можливість ефективного впливу на суспільство. Не останню роль в цьому відігравали обов'язкові доповіді та гасла, які містили кон'юнктурні "політично актуальні" вислови. Але головнішим було те, що за допомогою політичного свята була створена "матриця емоційних стереотипів", що формувалась з дитячого садка і була покликана закріпити на рівні рефлексів почуття захоплення, відданості й радості, не пов'язані з підключенням інтелектуальних центрів людини. В українському суспільстві впровадження нової святкової культури стало засобом, який ефективно використовувала влада з метою його трансформації, що полягала, насамперед, у соціокультурних та ціннісних змінах. Панування у культурі святкування, контроль над символічним простором дозволяли формувати в масовій свідомості вигідну владі картину світу.

Практично відразу відвідування таких подій стало обов'язковим для всіх людей, у тому числі школярів. Присутні мали прослухати виконання Інтернаціоналу, інших революційних пісень, тривалі промови агітаторів, взяти участь у парадах і всіляких виставах на революційну тематику. Як правило, урочистості тривали весь день, оскільки важливо було якнайдовше зайняти свідомість людини, забезпечити її тривале перебування в середовищі учасників «святкувань». Під час відзначення 1-го Травня 1922 р. в Рихтецькій волості, що на Кам'янецьчині, селяни, які святкували, «незважаючи на те, що деякі маніфестанти того дня пройшли по 15–20 верст, усі зібрані, у супроводі батальйону, з прапорами, музикою, співом Інтернаціоналу направилися в село Завалля». Там, під час мітингу, де зібралося понад 300 дорослих осіб, селянам розказали про «дійсні причини нашого зубожіння, знищення господарства, безладдя та голоду», а також «з'ясовувалося міжнародне становище радянських республік і відношення до них капіталістичних держав» [34, с. 79].

Але найбільш ідеологізованим було відзначення річниць Жовтневої революції. Урядові святкові комісії кожного року невпинно працювали, затверджуючи списки ударників і стахановців для нагородження, зміст доповідей на мітингах, святкові плакати, заслуховуючи звіти з підготовки місцевих комісій, беручи участь у розробці планів художнього оформлення міст, культурно-розважальних програм для трудящих та формулюючи політично актуальні гасла²⁶. В результаті Жовтневі свята стали візитною карткою тоталітаризму, репрезентуючи всі основні міфи доби [10, с. 186].

Вперше Жіночий день відзначали в радянській Україні у 1920 р., а вже у 1921 р. 8 березня стало державним святом в СРСР. З того часу фактично почалися процеси цілеспрямованого переозначення цього свята, в результаті яких день солідарності жінок у боротьбі з гендерною дискримінацією перетворився у свято «весни і вічної жіночності».

Уже в перші роки радянської влади почалася систематична підміна його смислу, насамперед за рахунок зміщення акценту з гендерної рівності на класову боротьбу: на політичних плакатах того часу його названо днем солідарності «жінок-трудівниць», «пролетарок» тощо. Водночас, жінок фактично поступово позбавляють ініціативи щодо формату проведення та можливості організації масових заходів на відзначення Міжнародного жіночого дня. Ці повноваження перейшли до жінрад, спеціальних структур при партійних осередках, створених ще у 1919 році задля ширшого залучення жінок на підтримку політики більшовиків. Щоправда, у 1920-х відзначення 8 березня все ще мало виразний зв'язок із забезпеченням рівних прав жінок — цей день використовували як нагоду вказати на проблеми, з якими стикалися жінки у соціальній, освітній, політичній та інших сферах. Політична риторика того часу рясніє гаслами про «визволення жінок з кухонного рабства» та солідарності робітниць і селянок у класовій боротьбі проти поневолення трудящих. Власне, це відповідало тогочасним пріоритетам гендерної політики перших десятиліть радянської влади: радянський емансипаційний проект мав

на меті масову мобілізацію жінок до комуністичного будівництва, що вимагало їх освіти та професійної підготовки та широкого залучення до публічної сфери. В його основі лежала ідея зрівняння жінок із чоловіками через нівелювання, розмивання, усунення будь-яких відмінностей між статями: жінок намагалися «дотягнути» до образу ідеальної людини – чоловіка-робітника. Пропагандистські плакати того часу будують чоловікоподібний образ жінки-пролетарки, у якому практично немає оголошених «буржуазними пережитками» традиційних жіночих рис. Уже в 1920-х роках відзначення Жіночого дня було поставлено під партійно-державний контроль не лише за формою (замість вуличних акцій, до яких могли б приєднатися усі охочі – збори та засідання у приміщеннях, де кількість та склад присутніх можна було регламентувати), але й за змістом: партійними каналами з центру на місця скеровували інструкції та «сценарії» святкувань, де прописувалось коло рекомендованих до обговорення питань та виступаючих тощо. Утім, жінки-активістки все ще робили активні спроби озвучувати реальні проблеми, з якими стикалося тогочасне жіноцтво та вимагати їх вирішення, та критика проявів дискримінації звучала щораз рідше в контексті таких святкувань.

У 1930-х роках відзначення 8 березня набуває більших ознак офіціозу: урочисті збори трудових колективів та партійних осередків відбуваються за уніфікованими сценаріями, ухваленими та «спущеними» згори центральними органами.

У святкуваннях 8 березня тема материнства набуває особливого звучання під час і після Другої світової війни, що цілком відповідає посиленню пронаталістської політики партії та уряду. З огляду на спричинену війною демографічну кризу, вже у 1944 році було запроваджено низку державних заохочень для багатодітних і самотніх матерів (почесне звання «Мати-Героїня», орден «Материнська Слава» та медаль «За Материнство», отримання яких передбачало низку відчутних соціальні пільг та допомог).

Повоєнна офіційна риторика докорінно різниться від двох попередніх десятиліть тим, що у ній на зміну гаслам про потребу усунення відмінностей поміж статями приходить особливий наголос на суспільній важливості та схваленні таких гендерних відмінностей.

Період холодної війни позначений щораз активнішим використанням образу «вільної радянської жінки» в радянській пропаганді. Привітальні листівки та плакати з нагоди 8 березня початку 1960-х рясніють зображеннями усміхнених жінок – представниць різних рас і націй країн соцтабору, які заявляють про свою солідарність у боротьбі за мир у всьому світі та засвідчують переваги соціалістичного ладу.

Святкування 8 березня повсюдно відбувається під бравурними гаслами «Радянської жінки – найщасливішої та найрівноправнішої жінки у світі!» на контрастах із жалюгідним становищем експлуатованих і дискримінованих жінок країн капіталізму. Відзначення Міжнародного жіночого дня у трудових колективах супроводжується прославлянням партії та уряду за невтомну турботу про жінок та нагородженням жінок-передовиць виробництва та переможниць соцзмагання за їх трудові досягнення на благо соціалістичної батьківщини. Фактично, декларована рівноправність радянських жінок стає одним з інструментів пропаганди соціалістичного ладу, що чітко простежується у риторичі та візуальних матеріалах восьмиберезневих святкувань, націлених на конструювання ідеального образу «щасливих радянських жінок – активних будівниць соціалізму».

Поворотним моментом щодо смислу та стилю відзначення жіночого дня став 1965 рік, коли 8 березня набуло статусу державного вихідного дня. Фактично, це рішення перенесло святкування з публічного простору у приватну сферу, у сім'ю: напередодні свята зазвичай відбувалися офіційні урочистості (збори та засідання), де керівництво підприємств і установ шаблонно вітало працівниць, відзначало передовиць дрібними нагородами (грамотами), а от у безпосередньо день свята жінки опинялися в колі рідних і

друзів. «Одомашнення» свята означало також і розпорошення самих жінок по їхні приватних оселях, що підривало відчуття жіночої солідарності, переорієнтовуючи жінок на романтично-споживацьку хвилю [21].

Як і решта подібних «свят», День юнацтва відразу був перетворений на засіб пропаганди й ідеологічного впливу на молодь. У 1934 р., наприклад, секретар ЦК КП(б)У П. Постишев наказував провести на його відзначення міські та районні партактиви, зібрання з доповідями про завдання комсомолу в СРСР, народні гуляння й демонстрації. Причому такі демонстрації мали охопити не лише молодь, а й «усіх комуністів та широкі маси дорослих робітників і колгоспників».

Сама назва радянських свят часто відбивала загальну політичну ситуацію та свідчила про подальші наміри партійної влади. З 1923 р. в УСРР відзначали День врожаю, який у період масової колективізації був перетворений на День врожаю і колективізації, а з 1935 р. – на Свято колгоспного врожаю. На думку Р.Любавського, в офіційному дискурсі домінував «позитивний та героїчний образ зразкового трударя». Цим самим більшовики прагнули продемонструвати торжество нового порядку та вкоренити його в життя суспільства Української СРР [34, с.80].

Елементи театралізації можна було зустріти і в радянських календарно-побутових святах. Головне місце серед них, безперечно, належало зустрічі Нового року. Передусім, не можна не зацентувати на оформленні новорічних урочистостей як театралізованого дійства. Головним його атрибутом ставала прикрашена ялинка з червоною п'ятикутною зіркою на верхівці. Зауважимо, що в різні роки ставлення радянських ідеологів до новорічного дерева було неоднозначним. У 1920 рр. ялинку оголосили буржуазним забобоном, елементом релігійного культу, але вже у сер. 1930-х рр. вона зайняла центральне місце в радянському ритуалі святкування Нового року. В її оформленні переважала загальнорадянська, інтернаціональна символіка, що визначала спільні тенденції в розвитку новорічної святковості всіх народів

СРСР. Окрім зірки ялинку прикрашали емблемами серпа і молота, Спаської вежі Московського кремля, стилізованими макетами радянських космічних кораблів і супутників. Якщо у дорадянський час свято Нового року мало родинний характер, то у наступні десятиліття воно водночас набуло громадських рис. У 1920 р. зародилася форма відзначення новорічного свята у трудовому колективі (залишалася актуальною протягом всього радянського часу). Вона включала урочисті збори, присвячені закінченню господарського року та карнавал біля ялинки з Дідом Морозом і Снігуронькою. У 1960–1970-х рр. використання у радянській новорічній обрядовості традиційних народних елементів дозволило урізноманітнити зимові розваги. Приміром, в сільській місцевості трансформувався звичай рядження. Утворювалися щедрувальні групи, до складу яких входили юнаки і дівчата ряджені Дідом Морозом, Снігуронькою, Новим і Старим роком, Ведмедем, Козою, Маланкою та ін. персонажами. Щедрували (народні колядки і щедрівки замінили величальні пісні радянської тематики) насамперед передовикам виробництва, кращим робітникам села. Багатими на елементи театралізації були радянські сімейні свята, які поєднали в собі риси соціалістичного побуту і давні народні традиції («червоні хрестини», «звіздини», «червоне весілля», «комсомольське весілля», «червоний похорон» тощо). Приміром, громадське іменування дитини в 1920-х рр. відкривалося церемонією виносу прапора і супроводжувалося співом «Інтернаціоналу». Почесні гості вітали батьків, вручали подарунки для дитини: піонерський галстук, комсомольський значок, а також предмети побутового вжитку [25, с. 139].

Спираючись на єдину ідеологію, масові свята об'єднували всіх громадян, незважаючи на національну приналежність. В один день, навіть одночасно, в єдиному пориві проходили вулицями своїх міст колони демонстрантів на всьому просторі Радянського Союзу. Українець, росіянин, поляк, єврей, молдаванин та представник інших народів поліетнічної України відчував велику духовну єдність із пролетарем будь-якої союзної республіки,

що так само в цей час із плакатом або портретом у руках засвідчував своє захоплення й відданість владі [32, с. 109].

Багатими на елементи театралізації були радянські сімейні свята, які поєднали в собі риси соціалістичного побуту і давні народні традиції («червоні хрестини», «звіздини», «червоне весілля», «комсомольське весілля», «червоний похорон» тощо). Приміром, громадське іменування дитини в 1920-х рр. відкривалося церемонією виносу прапора і супроводжувалося співом «Інтернаціоналу». Почесні гості вітали батьків, вручали подарунки для дитини: піонерський галстук, комсомольський значок, а також предмети побутового вжитку [25, с. 139].

Центральною подією святкування комсомольських весіль була реєстрація шлюбів представниками радянської влади і громадськості. Ідеологічна сторона урочистостей підкреслювалася відповідною радянською символікою: портретне або скульптурне зображення В. Леніна, лозунги (приміром, «Міцна сім'я – міцна держава»), Державний герб і прапор СРСР. З 1970-х рр. їх доповнили різноманітні панно, картини радянських художників, кераміка, живі і штучні квіти тощо. Спільним атрибутом офіційних осіб стала синьо-червона стрічка із зображенням герба УРСР або червона – із зображенням герба СРСР. Емоційний вплив ритуалу підсилював музичний супровід – урочиста музика або пісня у хоровому виконанні аматорських художніх колективів. Окремою частиною сценарного плану комсомольського весілля ставало покладання молодятами квітів до пам'ятника В. Леніну або монумента чи братської могили загиблих у Другій світовій війні [25, с. 140].

Таким чином, у міжвоєнну добу для радянської влади одним із важливих завдань стало переорієнтацію суспільства до потреб «будівництва соціалізму». На цьому шляху важливе місце посіла діяльність партійно-державних органів щодо пристосування святкового календаря до реалізації цього завдання. Протягом першого десятиліття влади рад спостерігалася компромісність, зокрема паралелізувалися «старі» та «нові» свята. Вже у наступному

десятилітті календар святкових днів набрав чітко окресленого комуністично-революційного характеру. Широка мережа історичних, краєзнавчих і меморіальних музеїв, історичні монументи, цілі міські простори перетворені на «місця радянської пам'яті», які уособлювали «невмирущий подвиг радянського народу». Маскультурні твори на історичну тематику і передовсім історичне кіно, що, завдяки візуалізації і тому, що охоплювало все радянське населення, створювало небачені можливості для впливу на колективну пам'ять. Таку саму роль виконував радянський календар свят. Їхній церемоніал виразно нагадував поминальні практики. Як наслідок, Свята мобілізували на рух «вперед!», але спираючись на героїв попереднього революційного минулого.

РОЗДІЛ 3

РЕОРГАНІЗАЦІЯ СВЯТКОВОГО КАЛЕНДАРЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

3.1 Державні свята у другій половині ХХ ст.

Першим святом, проведеним під час війни, стала річниця Жовтневої революції. Вона відзначалася традиційним урочистим засіданням і військовим парадом у Москві на Червоній площі 7 листопада 1941 р. У регіонах влада відмовилася від масових форм участі населення у святі, обмежившись проведенням мітингів. До свята почався збір подарунків від населення для фронту.

У період Другої світової війни територія України на нетривалий термін була окупована німецькими військами. Тому радянські свята, наприклад річниця Жовтневої революції, не відзначалися. Звільнення територій від ворога зумовило появу важливих регіональних свят, пов'язаних з війною, – річниць визволення. Затяжний характер війни зумовив появу такого тимчасового виду свята, як фронтове свято. Приводом святкування слугували практично ті самі події, що і в тилу. Проте було незрівнянно менше можливостей для його проведення. Тому напередодні свят населення проявляло свою турботу про фронтовиків збираючи подарунки: теплі речі, гроші. Закінчення війни привело до появи нового державного свята – Дня Перемоги, яке збагатило особливими традиціями і незабаром стало одним з головних як державних, патріотичних, так і родинних свят радянських людей.

Як відзначила Я.Примаченко, у 1945 р., обидва свята – 9 травня і 3 вересня – оголосили вихідними днями. Але вже 1947 року ці дні знову стали робочими. Справа в тім, що СРСР потребував відбудови, та й ціна перемоги була зависокою – руїна, тисячі інвалідів і сиріт, голод і зубожіння. Чи треба було радянській владі зайвий раз привертати увагу народу до катастрофічних

наслідків війни – питання риторичне. Реальну кількість втрат СРСР у 26,6 млн людей оприлюднили тільки в часи перебудови. Сталін 1946 року в інтерв'ю кореспондентові газети «Правда» заявив, що загальні втрати Радянського Союзу у війні становлять 7 млн. Ця цифра в офіційній радянській риторичній протрималася 15 років. 1961 року Нікіта Хрущов у листі до прем'єр-міністра Швеції визнав, що війна забрала життя 20 млн радянських громадян, цих колосальних втрат не міг приховати навіть відтермінований перепис населення 1959 року.

Ситуація змінилася з приходом до влади Леоніда Брежнєва. 8 травня 1965 року, з нагоди 20-річчя Перемоги, ще перший секретар ЦК КПРС виступив із доповіддю «Велика Перемога радянського народу». Вона заклала основи міфології Великої Вітчизняної війни. Образи «Великої Перемоги» і «народу-переможця» стали одними з її ключових елементів, довкола яких кремлівські ідеологи почали вибудовувати нову історичну спільноту – «радянський народ».

Перемогу «радянського народу» в травні 1945 року оголосили закономірним наслідком переваг соціалістичного ладу, ленінської національної політики і мудрого керівництва Комуністичної партії, а дружбу народів братніх республік СРСР, морально-політичну єдність і патріотизм «радянського народу» - визначальними чинниками перемоги. Самій перемозі надавалося всесвітньо-історичного значення - вона врятувала людство від фашизму. Віднині 9 травня стало червоним днем календаря. З нагоди 20-річчя Перемоги в Москві відбувся помпезний парад, який і заклав традицію святкування 9 травня на наступні півстоліття.

По суті, міф Великої Вітчизняної вихолощував історію війни. Було затерто все, що не вкладалося в парадигму єдності радянського народу у боротьбі проти фашизму – національно-визвольні рухи неросійських народів СРСР, колабораціонізм. Не знайшлося місця й Голокосту. Радянські ідеологи не хотіли виокремлювати страждання євреїв із загальної канви злочинів

нацизму проти мирних радянських громадян. Тоді ж Брежнев зробив уточнення щодо втрат СРСР у війні [36].

Ще одне знакове свято у радянському календарі – 23 лютого, День Збройних сил і Військово-морського флоту СРСР. Воно виникло 1918 року як день народження Червоної армії на ознаменування ніби то перемоги під Нарвою та Псковом над німецькими військами. 23 лютого 1922 р. було оголошено «Днем Червоної Армії». Пізніше свято перейменували на «День Радянської Армії», армія стала називатися Радянською, а 23 лютого стали щорічно відзначати в СРСР як всенародне свято.

Уже сучасні дослідники розкрили справжню сутність міфотворчості довкола 23 лютого. 16 лютого 1938 р. в «Известиях» Сталін зазначав: «Под Нарвой и Псковом немецким оккупантам был дан решительный отпор. Их продвижение на революционный Петроград было приостановлено. День отпора войскам германского империализма стал днём юбилея молодой Красной Армии». Через чотири роки, у 1942 р., під час німецько-радянської війни Сталін був більш категоричним: «Молодые отряды Красной армии, впервые вступившие в войну, наголову разбили немецких захватчиков под Псковом и Нарвой 23 февраля 1918 года. Именно поэтому день 23 февраля 1918 г. был объявлен днём рождения Красной армии». Хоч ще у 1933 р. нарком по військових і морських справах Климентій Ворошилов піддавав сумніву історичність цієї дати на святковому засіданні, присвяченому 15-й річниці РСЧА: «Кстати сказать, приурочивание празднества годовщины РККА к 23 февраля носит довольно случайный и трудно объяснимый характер и не совпадает с историческими датами».

Щодо перемог у цей день можна зробити висновок зі слів В.Леніна, написаних у статті «Тяжёлый, но необходимый урок», надрукованій у газеті «Правда» 25 лютого 1918 р.: «Мучительно-позорные сообщения об отказе полков сохранять позиции, об отказе защищать даже нарвскую линию, о невыполнении приказа уничтожить все и вся при отступлении; не говорим уже

о бегстве, хаосе, безрукости, беспомощности, разгильдяйстве (...) В Советской республике нет армии».

З історичних джерел відомо, що жодного «на голову розгрому» німецьких військ під Псковом і Нарвою не було. 23 лютого 1918 р. німецькі війська з 53 корпусу групи армій "D" знаходились 55 км від Пскова й 170 км від Нарви. Ніяких боїв між ними й Червоною гвардією у цей день не зафіксовано. Однак уже 25 лютого близько другої ночі німці повністю контролювали Псков, про що 27 лютого у газеті "Правда" було зазначено «Псков был занят небольшими силами немцев. Город удалось бы отстоять, если бы было оказано сопротивление. К сожалению, солдаты в первый момент поддались панике и не предприняли никаких шагов к отпору».

Ось таку «перемогу» отримали бойові підрозділи більшовицької революції в лютому 1918 р. під Псковом, а 4 березня втратили й Нарву. Хто знає, чим би все закінчилось, якби не підписання 3 березня Брест-Литовського мирного договору між Центральними державами і Російською Федеративною Радянською Республікою, який зафіксував поразку Росії та її вихід з Першої світової війни. Німецькі війська зупинились на лінії Псков – Нарва й далі не просувались [33]. Історія створення свята 23 лютого є яскравим прикладом святкової міфотворчості за радянської доби.

Після закінчення військових дій у роки Другої світової війни необхідність швидкого відновлення країни спричинила реорганізацію календарних свят. Характерною рисою було зменшення кількості свят, що мали статус вихідного дня. Відновлення країни зумовило зворотний процес — збільшення кількості календарних свят. Початок цьому було покладено в січні 1955 р. з прийняттям ЦК КПРС постанови «Про день пам'яті В.І.Леніна» [7, с.157-158]. Новий період у розвитку радянських державних свят почався в 1965 р. і тривав до початку 1980-х рр. У цей час календар доповнився як вихідними новими державними святами: Днем Перемоги, Міжнародним жіночим днем, Днем Конституції СРСР.

1959 р. почалась кампанія «за нові обряди» в газеті «Известия», спрямована на те, щоб запропонувати радянському громадянину осучаснену модель свят і обрядів замість релігійних і забезпечити ідеологічне «перековування» населення. У 1960-ті рр. обрядовість в Україні стає величезним державним проектом, і в грудні 1969 р. ЦК Компартії України створює Комісію з вивчення і впровадження в побут нових цивільних обрядів при Президії Верховної Ради Української РСР, і так само комісії при виконкомах місцевих Рад депутатів трудящих в областях, районах, містах, селах і селищах. До розробки нової соціалістичної обрядовості широко залучали громадськість: вчених науково-дослідних установ, письменників, діячів культури і мистецтва, партійних, радянських, профспілкових, комсомольських працівників. Брили участь у цій роботі і деякі етнографи. У співпраці з партійними і комсомольськими організаціями, центрами наукового атеїзму, державними управліннями культури і будинками культури вони писали сценарії, брали участь у конференціях, визначаючи, що можна було б запозичити з минулого [17, с. 313-314].

У відділ агітації і пропаганди ЦК Компартії України з областей надходили бравурні повідомлення про успішне впровадження в побут трудящих нових радянських свят і обрядів. Як правило, трудові свята проходили за типовим сценарієм. Свято праці проводилось на підприємствах, у колгоспах, радгоспах, у містах і районах. У селах свято відзначалося в літній час на лоні природи. На святах підбивали підсумки соціалістичного змагання, переможців викликали на лінійку трудової слави. На їх честь запалювали багаття діти переможців. Самим переможцям змагання на лінійці трудової слави, у присутності тисяч людей, учасників свята, вручали грамоти, квіти, подарунки, дипломи «Майстер-золоті руки», посвідчення «Почесний колгоспник» [17, с. 316].

Символізація єднання російського і українського народу зображувалась через шаблонні й стереотипні образи. Зокрема, до ескорту входили: верхи на

конях Богдан Хмельницький і Пушкін, 8 коней – запорозькі козаки, автівки з портретами Пушкіна у супроводі гусяра і портрет Шевченка у супроводі бандуриста, чотири мотоцикли – берізки (дівчата) і чотири мотоцикли – вербиченьки (дівчата) [17, с. 317].

На Західній Україні впровадження свят і обрядів супроводжувалось спробою поєднати новорадянські та традиційні національні елементи. Так, «Методичні поради по проведенню обряду вшанування передовиків-переможців соціалістичного змагання серед тваринників» на Тернопільщині об'єднували такі елементи, як розміщення на сцені на кумачевому полотнищі портрета В.Леніна, обрамлений українськими вишитими рушниками, опущеними вниз по обох боках задника сцени [17, с. 317].

Мікс народної символіки і державних елементів – характерна риса більшості нових радянських свят і обрядів. Використання верби, калини, барвінку, на думку ідеологів, цілком органічно мало сполучатись із залученням серпа, молота, зірки, прапора, а Снігуронька і Дід Мороз вручали господарю новорічне вітання на українському рушнику [17, с. 318].

Поступово створювалася повоєнна модель радянського свята, що містила поздоровлення партійних і урядових органів з урочистостями; лекції й доповіді на підприємствах і в установах, покликані створити особливий святковий настрій; урочисті засідання та збори, що проводяться напередодні святкування; військовий парад і демонстрація трудящих як головні офіційні форми; концертні виступи, театралізовані вистави, фізкультурні паради, спортивні змагання і народні гуляння, що доповнювали програму свята.

У 1964 р. при Міністерстві культури УРСР була створена республіканська художня рада, яка мала організувати допомогу громадськості у високохудожньому оформленні нових свят та обрядів, що виникають на місцях. Фактично рада не змогла знайти шляхів для реалізації поставленого перед нею завдання, вона перетворилася на суто адміністративний орган, на засідання якого почали виносити звіти областей про стан формування нової

святковості й обрядовості на місцях. Святкова культура регулювалася постановами Політбюро, конференцій з питань радянської святковості та обрядовості. Одночасно до розробки нової соціалістичної обрядовості почали залучати вчених науково-дослідних установ, письменників, діячів культури і мистецтва [1, с. 43].

Особливістю соціалістичних свят була чітка організація, яку здійснювали апаратні структури КПРС. Підготовкою до святкувань займалися комісії, які створювалися на всіх щаблях партійної вертикалі. Наприклад, бюро Ворошиловградського обкому КПУ в 1963 р. у постанові «Про затвердження обласної комісії з підготовки й проведення святкування 46-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції» зобов'язало комісію у складі 15 осіб розробити заходи по підготовці й проведенню свята. Подібні рішення приймалися щорічно усіма обласними, районними та міськими комітетами заздалегідь. Так, постановою бюро Харківського обкому КПУ в 1960 р. «Про підготовку й проведення святкування 1 Травня» передбачалося: «1. Створити комісію у складі 16 осіб; 2. Провести масово-політичну роботу: збори трудових колективів, підведення підсумків соціалістичного змагання; 3. У школах, дитячих садках напередодні 1 Травня провести святкові ранки; 5. Події й заходи, присвячені Першотравню, висвітлювати у засобах масової інформації».

Для контролю за ідеологічною спрямованістю державних свят 24 грудня 1969 р. при Президії Верховної Ради Української РСР було створено Республіканську комісію по вивченню і впровадженню в побут нових громадянських свят і обрядів (з 1978 р. Комісія по радянських традиціях, святах та обрядах при Раді Міністрів Української РСР). Відповідні комісії були створені при місцевих Радах народних депутатів у містах і селах республіки. Роботу по організації святкувань проводили також Ради народних депутатів та виконавчі комітети від республіканського до районного рівнів. Для кращого залучення всіх верств населення до державних святкувань дуже ефективно

використовувались профспілкові організації. Велика відповідальність покладалась на комсомольську організацію, яка головну ставку на місцях робила на молоде покоління. ЦК КПРС у постанові «Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах» відзначив, що недооцінка ролі святковості в побуті радянських людей повинна розглядатися в роботі партійних, комсомольських і громадських організацій як відрив від життя [1, с. 43].

У цей час починає масово видаватися література присвячена питанням радянської обрядовості та сценарії-рекомендації проведення свят. В їх основу були покладені польові матеріали, зібрані під час багаторічних експедицій в різні райони України, матеріали республіканських обласних та районних нарад, конференцій, семінарів з питань формування та впровадження в побут трудящих соціалістичної обрядовості, особисті спостереження авторів під час проведення урочистих подій [24].

Влаштовуючи масові свята, які були присвячені історично значущим подіям, таким як річниці Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні, ювілеї створення СРСР, 50-ти і 60-ти річчя Великого Жовтня чи 100-річчя з дня народження В. Леніна, радянське керівництво прагнуло демонструвати єдність партії та народу, процвітання радянського устрою тощо. Варто відзначити, що такі заходи слугували потужною рекламою, яка давала можливість зомбувати людей, а також створювала необхідні умови для здійснення контролю над всіма сферами людської діяльності. Активно пропагувалася ідея про те, що радянська людина, яка веде активний спосіб життя, виражає свою громадянську позицію, ставлення до певної події у колі друзів і в трудовому колективі, мала відчувати себе частиною великої соціальної спільноти – радянського народу [32, с. 108].

Одним зі засобів пропаганди та розвитку обрядовості в республіці із 1960-х років стало проведення оглядів-конкурсів на кращий район чи село щодо організації свят; влаштовувалися своєрідні змагання-суперництво на кращу організацію та проведення вечорниць, новорічних щедрівок,

святкування Дня врожаю тощо. Для повнішого впровадження в побут нових обрядів проводили показові народні свята, названі за місцем їх проведення: «Мануїльські гуляночки», «Соколівські колгоспні обжинки», «Великобубнівські колгоспні обжинки», «Ярмолинецькі вечорниці», практикувалося проведення свят, на які запрошувалися культпросвітні працівники та представники обласного управління культури.

Кінець 70-х – початок 80-х рр. XX ст. позначився кризовими тенденціями у радянському обрядотворенні. Ознаки такої кризи проявлялися у ставленні людей до організації та проведення різноманітних ювілеїв, річниць чи державних свят. Склалася така ситуація, що навіть у брежнєвські часи, часи масового розчарування радянською ідеологією, продовжувала розгортатися пропаганда впровадження радянської обрядової системи. Так, у 1983 р. на пленумі ЦК КПРС наголошувалося на наполегливому впровадженні радянської обрядовості. Перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький зазначав, що радянська обрядовість відображає ідеї нового суспільного устрою, нового побуту, нових відносин між людьми, а соціалістичні обряди спонукають радянську людину до соціальної активності, корисної громадської діяльності. На думку В. Щербицького, соціалістичні свята і обряди дають відповідь на ключові світоглядні питання про сенс життя, людське щастя і сприяють утвердженню науково-матеріалістичного світорозуміння

Наступним етапом, який сформував нові традиції стали роки Великої Вітчизняної війни. До таких традицій, що частково збереглися дотепер, належать урочистий хід до могили Невідомого солдата, почесні варти, встановлення обелісків та пам'ятників героям і жертвам війни, відкриття музеїв слави й оборони, нагородження і вшанування міст-героїв та інше. Доволі показовою для радянського календаря є запровадження Дня Перемоги 9 травня.

Як святковий День Перемоги був офіційно затверджений у 1945 р., тоді ж він став неробочим днем. Згідно з указом Президії Верховної Ради СРСР від

23 грудня 1947 р., День Перемоги знову стає робочим днем, але його статус як святкового дня не зникає. Протягом 1948-1964 рр. у містах-героях і столицях союзних республік давався артилерійський салют. Треба розуміти, що в буденний, а не святковий день, ніколи не відбувається артилерійський салют. На перших сторінках центральних, і не тільки, газет Радянського Союзу 9-го травня публікувалися офіційні вітання із Днем Перемоги всіх причетних до свята. Якщо б цей день не був святковим, то привітань на шпальтах газет редактори не мали б права друкувати. Щороку 9 травня видавався і офіційно публікувався наказ Міністра оборони до Дня Перемоги, в якому всі причетні до перемоги над нацистською Німеччиною вітались зі святом. На сторінках тих самих центральних газет друкувалося багато статей, присвячених Дню Перемоги.

Варто більш детально проаналізувати, як офіційно відзначали День Перемоги у ті роки, коли свято було робочим днем. Наступного року після скасування вихідного, у День Перемоги 9 травня 1948 р. у Москві, столицях союзних республік у містах-героях Ленінграді, Сталінграді, Одесі та Севастополі давався салют із 30 артилерійських залпів. У цей день, за наказом міністра Збройних Сил СРСР, також відбувався артилерійський салют у Калінінграді та Львові, хоча ці міста не були ані столицями союзних республік, ані містами-героями. День Перемоги 1953 р. СРСР зустрічав уже без Й.Сталіна, що помер 5 березня того року. Уперше в наказі Міністра оборони 9 травня 1953 р. жодного разу не згадується Сталін, салют наказано провести у Москві, столицях союзних республік, містах-героях, але Калінінград і Львів уже не були внесені у вищезгаданий наказ. Після 1953 р. про Сталіна вже ніколи не згадуватимуть у наказах до Дня Перемоги, про салют у Калінінграді та Львові також забудуть. Традиційні лекції, зустрічі до Дня Перемоги таки проводитимуться, як і раніше.

У наказі Міністра оборони 9 травня 1954 р. уперше згадується роль союзників СРСР у перемозі над нацистською Німеччиною, хоча раніше в

наказах до Дня Перемоги говорилося виключно про перемогу Радянського Союзу над ворогом. Традиція проведення до Дня Перемоги лекцій, зустрічей, виставок, спортивних змагань ще продовжувалася.

Перший ювілей Перемоги у 1955 р. було відзначено із більшим розмахом, ніж попередні святкові дні 9 травня. Тоді у наказі Міністра оборони до Дня Перемоги було згадано союзників по антигітлерівській коаліції та їх роль у розгромі ворога. Напередодні свята, 8 травня 1955 р., у Москві відбулися збори до ювілейного свята Перемоги, на яких була присутня партійна, державна та військова верхівка Радянського Союзу. Президія урочистих свят сиділа на головній сцені країни, на задньому плані висів великий портрет Сталіна та Леніна, хоча в наказі Міністра оборони до Дня Перемоги, як і в попередні, про Сталіна вже не згадувалося. Першим на святкових зборах виступив Голова Ради Міністрів СРСР Микола Булганін, що у своєму виступі також не згадав Сталіна, а зазначив лише керівну роль комуністичної партії у перемозі над ворогом. Святкування Дня Перемоги у Києві розпочалось також ще 8 травня, оскільки саме 9 травня випадало на понеділок. У столиці України 8 травня 1955 р. було проведено чимало спортивних змагань до свята Перемоги.

9 травня 1956 р. запам'яталось тим, що вперше із 1945 р. у День Перемоги на перших сторінках центральної газети Радянського Союзу "Правда" не було розміщено привітання зі святом, натомість перші шпальти цієї газети були присвячені проекту Закону "Про державні пенсії". Традиційні салют, зустрічі, лекції до Дня Перемоги проводились, як і раніше, але з 1956 р., і в подальші роки замість 30-ти залпів салюту вже давалося лише 20 артилерійських залпів.

9 травня 1956 р. у наказі Міністра оборони було згадано внесок союзників антигітлерівської коаліції у перемогу над ворогом, проте у наказі 1957 р. союзники хоч і були згадані, але, враховуючи зовнішньополітичну ситуацію, там було зазначено "агресивну політику імперіалістичних урядів".

Традиційні зустрічі, лекції, салюти до Дня Перемоги проводилися, як і в попередні роки, однак особливу увагу кореспонденти "Правди" – центральної газети Радянського Союзу -- звернули на зустріч колишніх партизанів у сквері біля Большого театру у Москві, де виступав прославлений український партизан Сидір Ковпак.

9 травня 1958 р., так само як і в 1956 р., святкування Дня Перемоги було відсунуто на другий план в інформаційних повідомленнях радянської преси, а на перший план було виставлено Пленум Центрального Комітету КПРС, який розглядав доповідь Микити Хрущова про пришвидшення розвитку хімічної промисловості, хоча збори, лекції салюти до Дня Перемоги традиційно проводились, як і раніше.

День Перемоги 1959 р. знову відзначали по всій країні, але нічим особливим він не виділявся, порівнянно з попередніми роками. 15-річний ювілей перемоги над Німеччиною радянський народ відзначав 1960 р., знову відбулося салютування 30-ма артилерійськими залпами, замість 20-ти, як було з 1956 до 1959 рр. 9 травня 1961 р. салютували знову 20-ма, а не 30-ма залпами, як було під час 15-річного ювілею Перемоги – саме так продовжуватиметься і в подальші роки. Урочистий вечір, присвячений Дню Перемоги, відбувся у Колонному залі Будинку союзів у Москві, головував на ньому М.Хрущов, у інших містах відбулись традиційні вечори, святкові зустрічі із ветеранами. Міністр оборони видав традиційний наказ до Дня Перемоги 1962 р., але відзначив, що у Західній Німеччині відроджується фашизм. Знамениті Кукринікси до цього дня видали цікаву карикатуру зі своєрідним посланням "американським агресорам", що ті можуть повторити долю Гітлера.

1963 р. наказ міністра оборони Родіона Малиновського до Дня Перемоги більше стосувався тогочасних подій, ніж самої перемоги 18-тирічної давнини. Маршал зосередив увагу не на перемозі над нацистською Німеччиною, а на американських імперіалістах, відродженні мілітаризму у Західній Німеччині, на підготовці США до термоядерної війни.

Салют у Москві, столицях союзних республік та містах-героях давався із 20 артилерійських залпів, як завжди, до Дня Перемоги були проведені зустрічі із ветеранами, екскурсії в музеях тощо. Започаткована у попередні роки антиамериканська риторика в наказах міністра оборони до Дня Перемоги продовжилася і в наказі 9 травня 1964 р., хоча й була не такою відвертою, як в 1963 р. Міністр своїм наказом спочатку привітав із Днем Перемоги, а потім відзначив, що світові "імперіалісти намагаються будь-якою ціною затримати переможне крокування комунізму". Так само, як і у попередні роки, святковий салют проводився із 20 артилерійських залпів.

День Перемоги 9 травня 1965 р. знову, як і до 1947 р., стане неробочим днем, масштаби його святкування значно збільшаться, ніж раніше [16]. Традиції відзначення цього дня проіснували до завершення радянської доби, а у сучасні РФ вони набули гіперболізованого характеру, перетворившись у загальнодержавний світоглядний концепт і інструмент зовнішньої агресії.

3.2 Календарні та професійні свята

У повоєнний період свята і обряди стали однією з масових форм культури, що було обумовлено лібералізацією суспільства. Вони були тісно пов'язані з народним мистецтвом. Органічно включаючи в себе пісні, танці, музику, художнє слово і інші форми мистецтва, вони сприяли розвитку народної творчості. Процес формування нової обрядовості в Україні почав набирати масового характеру. В ньому чітко вималювалися два шляхи. Перший – це формування і утвердження цілком нових як за формою, так і за змістом радянських свят і обрядів, а другий – творче відображення, критичне переосмислення всього кращого і ціннішого з того, що було створене

колективною творчістю трудового народу. Обидва ці шляхи взаємопов'язані між собою і органічно доповнювали один одного.

Трудові свята тісно пов'язувалися з виробничою діяльністю людини, відзначали початок і завершення польових робіт, дні, присвячені тваринництву, рибальству та іншим промислам. Хліборобських свята розглядалися не лише як форма відпочинку, а і як засіб виховання професійної гордості й честі, комуністичного ставлення до праці. Одним із найвизначніших серед хліборобських свят вважалося свято Врожаю, або так звані Обжинки. Радянське свято Врожаю відзначається в Україні з 1923 р. і має вже свою історію, в якій знайшли відображення основні етапи розвитку сільського господарства, зміни в культурі і побуті села, формування радянської святковості й звичаєвості. Переосмислені з позицій соціалістичної дійсності, обжинки стали активним засобом боротьби за виховання комуністичного ставлення до праці, високохудожньою формою вшанування трудівників села.

Супроводжувалося свято традиційним атрибутами (обжинковий вінок, останній сніп), масовими іграми, розвагами, обжинковими піснями у виконанні учасників художньої самодіяльності. Відзначалося свято після того, як колгоспи здали поставки державі (колгосп ім. Будьонного Генічеського району Херсонської області), у найближчу неділю правління колгоспу організовувало обід за рахунок колгоспу або за рахунок колгоспників, виписували продукти в аванс. Обід готували кухарі з колгоспу під керівництвом голови колгоспу. Обжинки відзначалися не тільки в колгоспах, а й святкувалося на рівні району [37, с.58].

Особливою рисою радянської обрядовості й святковості є те, що вона проникала не лише в громадське, а й в особисте життя людини й сімейно-побутові свята, такі, як, наприклад, новосілля, шлюб і весілля, урочиста реєстрація народження дитини, проводи до Радянської Армії, вшанування пам'яті померлих тощо. У радянський час стало традицією проводити громадянські панахиди без церковних проповідей. Усю організацію й

проведення похорон брала на себе сільська рада (колгосп ім. Будьонного Березівського району Херсонської області 1949 р.). Правління колгоспу давало наряд на копання ями, а також за нарядом і за рахунок правління робилася труна. На час поховання правління припиняло в колгоспі роботу, по радіо оголошували про годину поховання. Збиралися усі колгоспники й несли труну на кладовище. Проводився траурний мітинг. Після завершення церемонії всі розходилися по домам. У похоронній обрядовості утвердилася радянська символіка й атрибутика, рекомендована Комісією з радянських традицій, свят та обрядів.

До торжеств, що виникли в радянський час, належать проводи призовників, покликаних до Радянської Армії. Вони проходили напередодні від'їзду призовників до військового комісаріату. Їх запрошували до колгоспного клубу, де відбувався мітинг, який проводили керівники села й колгоспу. На закінчення давали концерт. Часто призовникам виділялася грошова допомога. У день від'їзду призовників до місця відправки збиралися майже всі колгоспники. Крім того, проводи відбувалися і в сім'ї. Домашні проводи влаштовувалися після мітингу в клубі. В інших місцях, наприклад в Генічеському районі Херсонської області сімейні проводи відбувалися увечері напередодні від'їзду, а мітинг – уранці в день від'їзду призовників (матеріали 1950 – 1956 рр.). Таким чином, сімейні проводи входили як складова частина в громадські проводи [37, с. 59].

Проведення нових обрядів родинно-індивідуального побуту мало певне антирелігійне спрямування. На заміну церковному вінчанню при створенні нової родини з'явилися показові весілля-вечірки, колгоспні весілля, комсомольські весілля. Такі форми весілля були характерні для сільської інтелігенції. “Червоне” весілля широко практикувалося в 50-х роках, але більш-менш поширеною така громадська форма реєстрації шлюбу стає вже в 1960-х рр. Незважаючи на появу і розвиток нових форм весілля селяни використовували деякі елементи старого традиційного весілля, вкладали в цю

форму новий зміст, який відбивав нові матеріальні й духовні умови їхнього життя.

Обряд хрещення замінювали урочистою реєстрацією народження (“червоні хрестини”, “зорини”, “октябрини”, “звіздини”), започаткований ще у 20-ті роки набув значного поширення в післявоєнні роки й особливо після XX з’їзду КПРС. Однак, громадянська обрядовість, пов’язана з похоронною обрядовістю, народженням дитини в повоєнні роки не набула розвитку. Пошуки нових форм сімейних обрядів почалися в кінці 50-х – на початку 60-х років [37, с. 59-60].

Нова сімейна обрядовість відображала ідеали радянського суспільства, а сімейні торжества підносила до явищ суспільних, надавала їм громадянського звучання.

Проте, незважаючи на всі намагання влади, у повоєнні роки сільське населення все більше зверталось до релігії, чому посприяла лібералізація релігійної політики радянської влади під час другої світової війни й важке становище населення в повоєнні роки, горе і втрати під час війни сприяли все більшому відвідуванню церкви, здійснення релігійних обрядів на дому й святкування великих релігійних свят – Різдва, Хрещення, Великодня, Трійці, Спаса, Маковія та інших. Найбільш масово населення села відзначало Пасху й Різдво Христове. Ці дні святкування відбувалися при значній активізації віруючих. Так, секретар Снігурівської райради депутатів трудящих Миколаївської області звітував, що 6 і 7 січня в молитовному домі перебувало близько 100 осіб, з них 15 % молоді (переважно переселенці), оскільки молитовний дім у Снігурівці малий, то значна частина присутніх стояла надворі. У с. Бармашова Баштанського району церкву відвідали більше половини жителів села, багато прийшло із сусідніх. Одної тільки молоді було 125 осіб. Треба відмітити, що напередодні Хрещення навіть у селах, де не було молитовних домів, траплялися випадки “щедрування” під вікнами. У с. Октябрськ молитовний дім у день святкування Хрещення відвідали понад 400

осіб, з них 20 % молоді й людей середніх років. Спостерігалися виконання релігійних обрядів, таких як «Вечеря», «Колядки». У Новому Бузі з'явилися нові явища, яких не було в минулі роки, церковний хор ходив разом з колядниками. Різними релігійними діями супроводжувалося й Воскресіння Христове, приготування великодніх страв, у тому числі випікання пасок, фарбування яєць – неодмінних атрибутів. На Великдень зранку селяни поспішали до церкви, де відбувалося урочисте освячення «великоднього кошика» [37, с. 60].

Становлення і розвиток свят і обрядів розглядалися в єдності з рішенням основних завдань культурних перетворень в країні. У грудні 1961 р. в Києві за ініціативи ЦК КПУ та Ради Міністрів УРСР була проведена Перша загальнореспубліканська конференція з питань нової радянської святковості та обрядовості. Скликана Академією наук та Міністерством культури УРСР, ця конференція розглянула низку загальнотеоретичних питань, а також висвітила стан справи на місцях та намітила конкретні заходи щодо розгортання подальшої роботи серед населення [26, с. 104]. У 1964 р. при безпосередній участі ЦК КПУ та Ради Міністрів УРСР відбулася розширена нарада партійного і громадського активу, на якій були підведені підсумки роботи державних та громадських організацій по вивченню, узагальненню, пропаганді й утвердженню нової святковості та обрядовості в містах і селах республіки. Вже на кінець року в переважній більшості областей УРСР були створені спеціальні комісії, які почали розробляти заходи по проведенню і популяризації нових свят і обрядів.

Радянізація святково-обрядової системи була покликана сприяти ідеологічному забезпеченню господарських планів. У 1964 р. в Москві на Всесоюзній нараді-семінарі, за ініціативою ЦК КПРС було вперше поставлене питання про централізоване створення і втілення в життя радянської обрядової системи. Рішення цієї наради було таким: вивчати, вдосконалювати й популяризувати радянські свята та обряди. Важливість прийняття цього

рішення підтверджував той факт, що робота з цих питань була поставлена на державну, цілеспрямовано керовану основу. Підтвердженням серйозності намірів радянського керівництва було створення в 1964 р. при Міністерстві культури Української РСР республіканської художньої ради з вивчення і впровадження радянських свят і обрядів. Далі, в 1969 р. її було перетворено у Комісію з радянських традицій, свят і обрядів при Раді Міністрів УРСР. Таке перетворення було здійснено задля об'єднання зусиль всіх міністерств, відомств, різноманітних спілок і результативної дієвості. Створена комісія, у відповідності з рішеннями ЦК Компартії Президіуму Верховної Ради і Ради Міністрів УРСР, вивчала, розробляла та впроваджувала нові радянські обряди та свята, крім цього вона займалася координуванням діяльності міністерств, відомств, обласних рад депутатів трудящих і їх обрядових комісій, творчих союзів та інших наукових і суспільних організацій республіки з розвитку радянської обрядності як важливого засобу комуністичного виховання трудящих [32, с. 107].

Основною ціллю радянських свят їх творці вважали ідейно-політичне, трудове, моральне, інтернаціональне, атеїстичне та естетичне виховання трудящих. До загальних функцій святкової обрядовості належали: пізнавальна (гносеологічна), ідеологічна (формування у радянських людей науково-матеріалістичного світогляду), регулятивно-правова (нормативна), колективістська (об'єднувальна) та інші. Відомо, що святкова емоційно насичена культура діє на підсвідомому рівні, формує світоглядні уявлення людей. У зв'язку з цим основною функцією радянської обрядовості була визнана ідейно-виховна: саме під час свят народні маси повинні були сприймати офіційну державну ідеологію (що часто виливалось у читання в свяковий час нудних промов про діяльність і досягнення партії і її провідників) [13, с. 135].

У 1960-х роках у межах нової загальної святотворчої державної політики виникають і впроваджуються професійні свята. Цей процес проходив двома

основними напрямками: перший – активне створення нових професійних і інших трудових свят; другий – розвиток небагатьох існуючих трудових свят (на початок 1960-х років їх існувало всього чотири), а також ритуалів і обрядовості (урочисте посвячення в робітники, ушанування трудових династій, проводи на заслужений відпочинок) тощо. Практикувалося три підходи до призначення часу професійного свята. Перший – коли призначалася фіксована дата визначної для кожної професії історичної події. Таке професійне свято, як правило, було приурочене до якоїсь річниці. День космонавтики був призначений на 12 квітня (річницю першого польоту людини у космос в 1961 р.), День енергетика святкувався 22 грудня (день підписання В.Леніним плану ГОЕЛРО у 1920 р.) тощо.

Другий варіант (основний) – коли обирався день конкретного тижня (майже завжди – неділя) певного місяця. Наприклад, День шахтаря святкувався в останню неділю серпня, День хіміка – в останню неділю травня, День медичного робітника – у третю неділю червня, День вчителя – в першу неділю жовтня, Всесоюзний День раціоналізатора й винахідника – в останню суботу червня тощо. Такий підхід був зумовлений зручністю святкування. Напередодні, наприкінці робочого тижня, в трудових колективах проходило вшанування працівників, а саме святкування відбувалось у вихідний день.

Третій варіант – коли дата вшанування на законодавчому рівні взагалі не фіксувалася. Це стосувалося лише сільськогосподарських професій. Вітання працівників пропонувалося проводити у межах інших трудових свят або пристосовувати для цього календарні. Переважна більшість свят, як і інші громадські свята, була встановлена Указами Президії Верховної Ради СРСР. Лише у сільському господарстві професійні свята встановлювалися рекомендаціями Комісії з радянських традицій, свят і обрядовості. На кінець 1970-х років склався цілісний комплекс професійних свят, які охоплювали майже все працююче населення, представників усіх галузей економіки, соціальної сфери [7, с. 158].

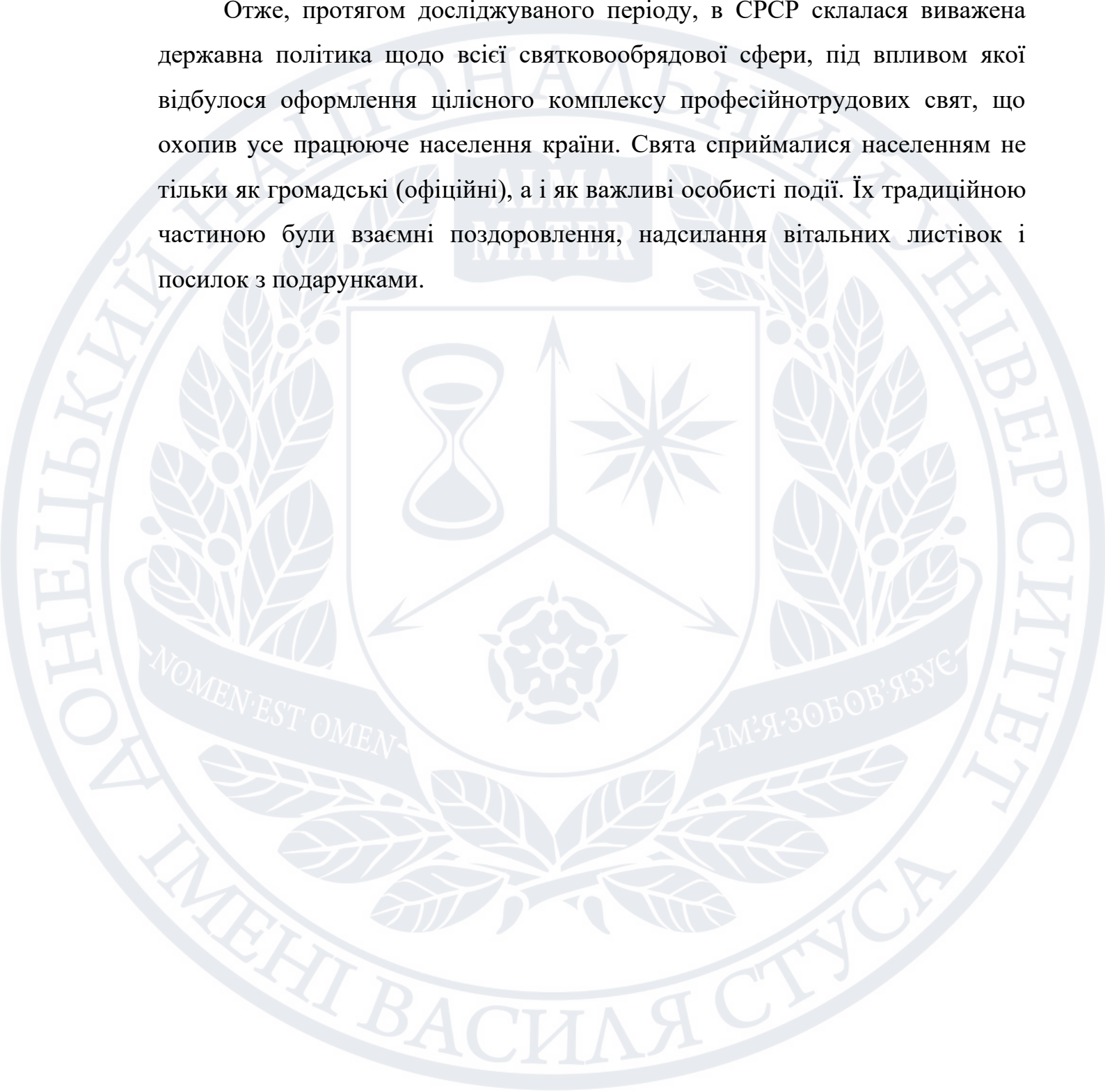
Як типовий можна навести документ «Про проведення свята Дня вчителя», ухвалений на засіданні секретаріату Харківського ОК КПУ 1965 р. У ньому пропонувалося напередодні свята провести урочисті збори вчителів і громадськості у межах навчальних закладів, районів, міст, області, широко розрекламувати свято у газетах, на радіо, телебаченні. У суспільстві склалася стійка традиція напередодні Дня вчителя особисто вітати, вшановувати вчителів, викладачів, навіть вихователів дитячих садочків. Але попри це, святкування все ж таки залишалося корпоративним.

Входження радянських свят у повсякденне життя населення знайшло вияв у відповідних традиціях, якими поступово вони стали “обростати”. Так, крім обов’язкової участі у демонстраціях, люди організовували святкові застілля в сімейному або дружньому колі.

Окрім державних, трудових, календарних і родинно-побутових свят життя радянських людей заповнювалося святкуванням локальних урочистостей (День або ювілей міста), річниць з’їздів комуністичної партії тощо. Святкування таких подій нерідко набувало монументального характеру. Зокрема на рубежі 1970-х – 1980-х рр. було розроблено і затверджено нові принципи і прийоми режисури масового дійства. Передусім, це активізація глядача, який ставав безпосереднім учасником урочистих подій. Урізноманітнилися художні засоби (музика, світло, кінофрагменти, тіньове і пластичне вирішення, гігантські ляльки, маски, макети тощо), відбулося поєднання драматичної дії з танцювальними, пластичними і спортивними номерами, у сценічну дію залучилися декоровані колони велосипедистів, мотоциклістів тощо. Яскравим прикладом організації загальноміського театралізованого заходу останнього десятиліття радянської влади в Україні стала театралізована вистава, що відбулася в столиці УСРР 29 травня 1982 р. на Республіканському стадіоні (нині – Національний спортивний комплекс «Олімпійський») на честь святкування 1500-річчя заснування Києва. Урочисте

театралізоване дійство відбулося у присутності 100 тис. осіб. У виставі було задіяно понад 23 тис. артистів, спортсменів, волонтерів [25, с. 140].

Отже, протягом досліджуваного періоду, в СРСР склалася виважена державна політика щодо всієї святковообрядової сфери, під впливом якої відбулося оформлення цілісного комплексу професійнотрудових свят, що охопив усе працююче населення країни. Свята сприймалися населенням не тільки як громадські (офіційні), а і як важливі особисті події. Їх традиційною частиною були взаємні поздоровлення, надсилання вітальних листівок і посилок з подарунками.

ВИСНОВКИ

Святковий календар в Українській РСР як і в СРСР загалом виступав одним з інститутів соціалізації людини у радянському суспільстві. Аналіз стану вивчення цього феномену показав, що до його опрацювання у другій половині XX – на початку XXI ст. долучилися представники різних галузей знання – історики, соціологи, культурологи, політологи та інші, що зумовлено міждисциплінарним характером проблеми. Дослідники опрацювали її кількісні характеристики, привернули увагу до початкового етапу формування святкового календаря за радянської влади, посилення ідеологічного впливу свят, з їх організаційно-методичного забезпечення тощо. Незважаючи на доволі відчутний доробок, передусім сучасних науковців, поза увагою залишалися аспекти щодо реорганізації свят у другій половині XX ст. На заповнення цих прогалин спрямовано кваліфікаційну роботу.

У результаті дослідницької евристики було виокремлено широкий спектр джерел. Основу дослідження склали писемні джерела, об'єднані у три блоки: писемні (законодавчі документи, діловодна документація, періодика, мемуари), усні (усна історія), візуальні (плакати, картки, листівки).

Магістерське дослідження спирається на систему принципів (наукової об'єктивності, історизму), загальнонаукових (емпіричний, логічний, аналітико-синтетичний, індуктивно-дедуктивний) і спеціально-історичних (історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, історико-типологічний, історико-генетичний) методів.

Опрацювання здобутків попередніх науковців, інформації, вилученої з різних джерел, ґрунтуючись на відповідних теоретико-методологічних засадах, дозволило дійти наступних висновків.

Головне завдання радянських свят полягало у формуванні ідентичності на основі нового світопорядку, створеного завдяки сакралізованим подіям становлення комуністичної держави, які мали транслюватися до наступних

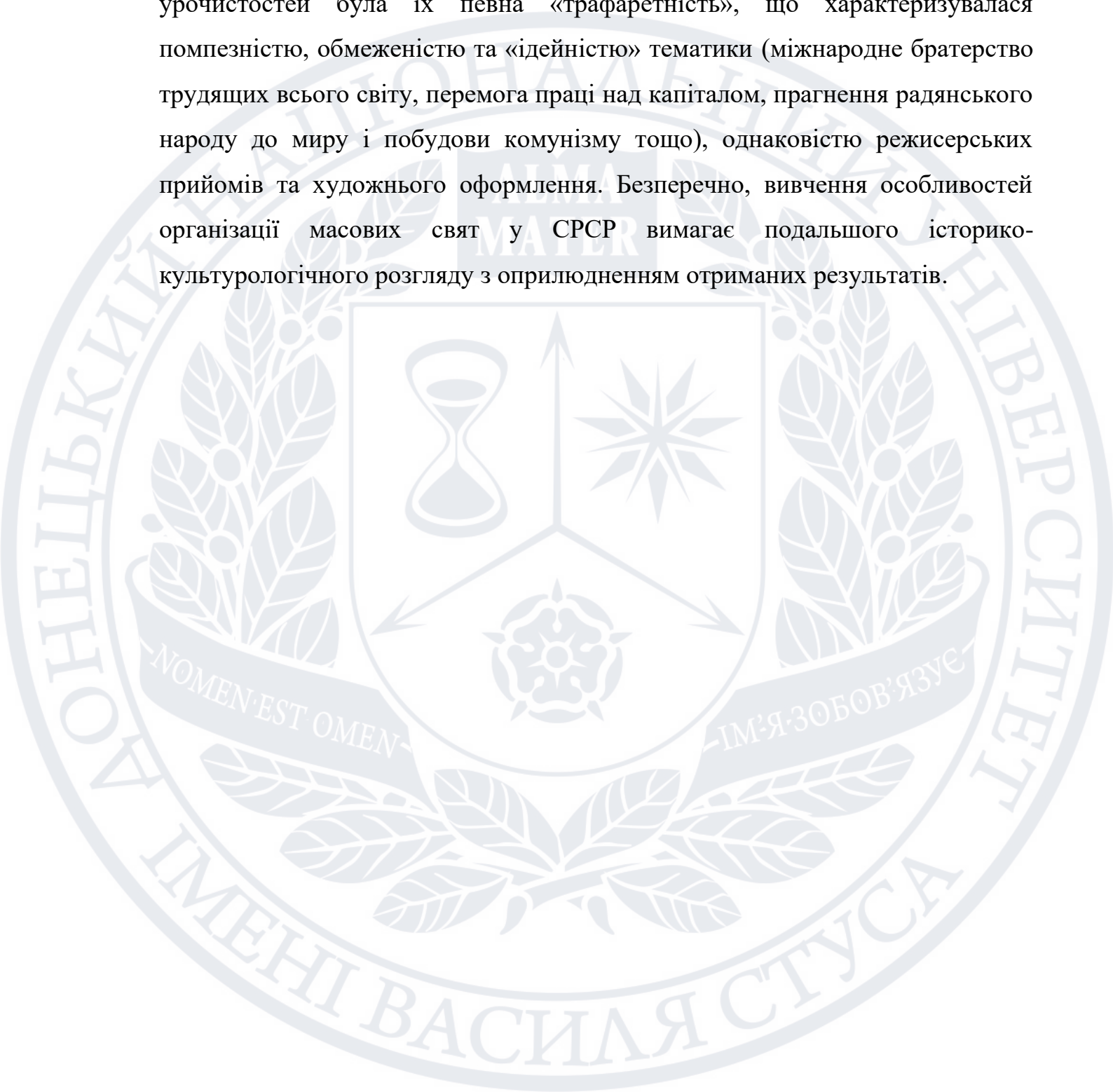

поколінь уже як традиційні, радянські. Їх підготовка та проведення із залученням широких мас населення, насамперед молоді, покликані були витіснити з культурної пам'яті старі культурні цінності та закріпити нові шляхом багаторазового повторення. Через це в 1920–1930-х рр. відбулося заміщення в колективній свідомості жителів Радянської України вірності батьківщині як географічному й культурному осередку. Поняття «батьківщина» втратило зв'язок із територією і культурою та набуло значення політичного ладу й суспільних відносин. Завдяки введеним святкам та обрядам «нова» радянська людина демонструвала свою приналежність до «прогресивного» соціалістичного суспільства, формувала відчуття глибокої, майже містичної любові до батьківщини, яка витіснила релігію та перетворилася на справжній «опіум для народу», що «змушував індивіда забувати про дрібні неприємності, образи й труднощі буденного життя, голосно заявляти про свою вірність, пишатися Батьківщиною, зливатися в одне з нацією та знаходити в цьому втіху, упевненість і відчуття спільності». Завдяки таким новим обрядам і святкам прірва між реальністю, на боротьбу з якою радянська влада витратила шалені зусилля, та вигаданим світом торжества комуністичних ідей тільки посилювалася.

Нова святкова традиція відповідала не лише ідеологічним запитам часу, а й уявленням радянської людини про суть та призначення культури. Вони формувалися під впливом економічної ситуації у країні, вирішення чергових завдань радянського будівництва. Разом з тим, незважаючи на досить активний наступ нової культури та побуту, «пережитки старого» зберігалися в практиках повсякденної життєдіяльності радянського суспільства і, як показав трагічний досвід війни, найчастіше зміцнювали своє становище.

Театралізовані свята радянської доби охоплювали майже всі події в житті громадян СРСР. Однією з головних особливостей їх організації став їх «ідеологічно вивірений» формат, який досягався шляхом впровадження необхідних форм комуністичної символіки, емблематики, атрибутики,

новотворень у галузі святковообрядового мистецтва, усунення старих (переважно релігійних) свят. Яскравою ознакою радянських театралізованих урочистостей була їх певна «трафаретність», що характеризувалася помпезністю, обмеженістю та «ідейністю» тематики (міжнародне братерство трудящих всього світу, перемога праці над капіталом, прагнення радянського народу до миру і побудови комунізму тощо), однаковістю режисерських прийомів та художнього оформлення. Безперечно, вивчення особливостей організації масових свят у СРСР вимагає подальшого історико-культурологічного розгляду з оприлюдненням отриманих результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Аль-Анні А., Кузіна Н. Державна політика по впровадженню радянської обрядовості в Українській РСР. *Етнічна історія народів Європи*. Вип. 38. 2012. С. 40-44.
2. Барташук О.Ю. Процеси трансформації календарної звичаєвості українців Східного Поділля (20-ті рр. XX – початок XXI ст.): дис. ...кандидата іст. наук: 07.00.05. Київ, 2011. 239 с.
3. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалі святково-обрядової культури українців. Київ: Унісерв, 2000. 257 с.
4. Борисенко В.К., Келембетова В.Ю., Обертинська А.П. Радянські свята і обряди в комуністичному вихованні. Київ: Політвидав України, 1978. 256 с.
5. Бутакова Є. Радянські фізкультурні та спортивні свята як об'єкт вивчення геортології: історико-джерелознавче дослідження на фото-документах 20-х рр. XX ст. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2006. № 13. С. 194–196.
6. Гаєвська Т. Державні радянські свята: історико-культурологічний аспект. *Прикладна культурологія і культурні практики*. 2011. Вип 3. С. 153-159. С.155.
7. Гаєвська Т. Державні радянські свята. *Культурологічна думка*. 2013. № 6. С. 153–159.
8. Гаєвська Т.І. До питання становлення радянської святкової культури. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2012. № 1. С. 194–198.
9. Гаєвська Т. І. “Червоний календар” радянської України (1919–1991 рр.) та незалежної України. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики*

художньої культури: [зб. наук. праць; вип. XXVIII]. Київ: Міленіум, 2012. С.137–145.

10. Гогохія Н. Культура масових свят та українське суспільство в 1930-х роках. *Красзнавство*. 2010. № 3. С. 183-189.

11. Гогохія Н.Т. Символічний простір тоталітарних масових свят (на прикладі святкування 1-го травня в радянській Україні у 1929–1939 рр.). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 23 (210), 2010. С. 202-209.

12. Гриценко О. Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування: монографія. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2019. 256 с.

13. Громова Н. Радянська історіографія календарної обрядовості українців. *Етнічна історія народів Європи*. Вип. 32. С.133-141.

14. Декреты Советской власти. Т.1. Москва: Госполитиздат, 1957. 626 с.

15. Скульчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. Київ: Критика, 2008. 352 с.

16. Івченко Б. 9 травня 1945. Історія свята Дня Перемоги у Радянському Союзі (1947–1965 рр.). *Історична правда*. 13 травня 2017. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/05/13/149776/>

17. Каганов Ю. Конструювання «Радянської людини» (1953-1991): українська версія. Запоріжжя: Інтер-М, 2019. 432 с.

18. Каганов Ю. О. Радянські свята та обряди у контексті ідеологічної політики в Україні другої половини ХХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип.36. С.186-194.

19. Калакура Я. Українська історіографія. Київ: Генеза, 2004. 496 с.

20. Келлер Е. Э. Праздничная культура Петербурга: Очерки истории. СПб.: Михайлов, 2001. 319 с.

21. Кісь О. Права і тюльпани: чому ми досі відзначаємо 8 березня? 7 березня 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/prava-i->

tyulpani-chomu-mi-dosi-vidznachaemo-8-bereznaya-134964.html?fbclid=IwAR37J9cOJ7wSzWLKo3wZoKMSGgL98gmyEVFyzZZM9gFSOW9D4yAveLF5fF0

22. Киридон А.М. Індоктринація радянськості: обрядово-святковий канон як маркер формування атеїзованого суспільства (1920–1930-і рр.). *Уманська старовина*. 2017. № 3. С. 5–20.

23. Клименко О. М. Жовтнева революція як радянський «проект пам'яті» 1920-х рр. *Україна модерна*. 2016. 7 листопада. URL: <https://uamoderna.com/md/klymenko-revolution> (дата звернення: 09.06.2022).

24. Комісія по радянських традиціях, святах та обрядах при Раді Міністрів Української РСР. Рекомендації до обряду "Проводи в Збройні Сили Союзу РСР". Київ, 1979. 87 с.

25. Короленко Є.О. Особливості організації театралізованих свят радянського періоду. *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2015. Вип. 16. С.135-141.

26. Котлярова Л. Діяльність радянської влади по знищенню традиційної обрядовості на Переяславщині у другій половині ХХ століття. *Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей*. Вип. 19. Тернопіль, 2007. С. 104.

27. Кринко Е. Ф., Тажиדיнова И. Г., Хлынина Т. П. Повседневный мир советского человека 1920–1940-х гг.: жизнь в условиях социальных трансформаций. Ростов н/Д: Изд-во ЮНЦ РАН, 2011. 360 с.

28. Кулембетова В., Куєвда В. Краса нових обрядів: фотоальбом. Київ, 1983. С. 6–7.

29. Лубенець Є. Впровадження радянських свят в УСРР (1920-ті рр.). URL: <http://historical-club.org.ua/istoriya-ukrayini/mizhvoyennijperiod/724-vprovadzhennya-radyanskix-svyat-v-usrr-1920-ti-rr.html>

30. Мазаев А. И. Праздник как социальнохудожественное явление. Опыт историко-теоретического исследования. Москва: Наука, 1978. 392 с.

31. Маркова С. В. Формування “нової людини” як засіб розширення соціальної бази радянської влади на селі (1920-ті рр.). *Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць*. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2014. Вип. 7. С. 181–184.
32. Маслова-Лисичкіна І. А. Масове свято як засіб виховання людини в радянську добу. *Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство»*. 34 (Чер 2016). С. 104-110.
33. Мацьків А. Чиє свято 23 лютого? *Історична правда*. 23 лютого 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/02/23/160968/>
34. Михайлик А. О. Комуністичні обряди та свята як засіб формування «нової людини» в радянській Україні 1920–1930-х рр. *«Південний архів» (історичні науки)*. 2022. № 38. С. 76-83.
35. Немиро О. В город пришел праздник. Из истории художественного оформления советских массовых празднеств. Ленинград: Аврора, 1973. 111 с.
36. Примаченко Я. Друга світова війна у полоні історичної політики. *Дзеркало тижня*. 08 травня 2018. URL: Друга світова війна в полоні історичної політики (zn.ua)
37. Ревенко в. Свята й обряди українських селян південної України в повоєнний період (1945 – 1955 рр.). *Наукові записки КДПУ. Серія: Історичні науки*. Вип.16. С.55-62.
38. Рольф М. Советские массовые праздники. Москва: РОССПЭН. 2009. 439 с.
39. Руднев В. А. Советские праздники, обряды, ритуалы. Ленинград: Московский рабочий, 1984. 142 с.
40. Свята та обряди Радянської України / О.Ф. Кувеньова, О.М. Кравець, Т.Д. Гірник, В.Т. Зінич ; відп. ред. К.Г. Гуслистий. Київ : Наукова думка, 1971. 272 с.
41. Свята та обряди трудящих Києва. Київ, 1982. 228 с.

42. Сіташова Н. Українські календарні свята осіннього циклу. Київ: ІМФЕ, 2017. 240 с.
43. Скрипник Г. А. Нариси з історії української етнографії ХХ –початку ХХІ століття. Київ, 2017. 276 с.
44. Слущка Ю. Від Божественного до мирського: традиції та інновації в радянських ритуалах. *Схід. Філософія*. Липень-серпень 2013. №4 (124). С. 166–170.
45. Советские традиции, праздники и обряды: Опыт, проблемы, рекомендации. Москва: Профиздат, 1986. 336 с.
46. Пархоменко М. Т. Обряди у нашому житті. Київ: Т-во «Знання» УРСР, 1988. 48 с.
47. Спутник донецкого рабочего. 1925. Артемовск: «Рабочий Донбасса». 508 с.
48. Стішова Н.С. Українські календарні свята осіннього циклу: монографія / гол. ред. Г.А. Скрипник. Київ: ІМФЕ, 2017. 240 с.
49. Тарапон О. Державні свята в Україні 1920 – 1930-х рр. як засіб формування радянських політичних цінностей. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 15. 2016. С. 96-102.
50. Тєвікова О. В. Обрядовість населення України періоду хрущовської «відлиги» (1953-1964 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2012. Вип. XXXIV. С.101-110.
51. Удод О. А. Історія повсякденності як провідний напрям української історіографії. *Краєзнавство*. 2010. № 3. С. 5–9.
52. Червоні дні українського календаря, або Святкове радянське двовірство. URL:
[https://www.google.com/amp/s/zn.ua/ukr/amp/SOCIUM/chervoni_dni_ukrayinsko
go_kalendarya,_abo_svyatkove_radyanske_dvovirstvo.html](https://www.google.com/amp/s/zn.ua/ukr/amp/SOCIUM/chervoni_dni_ukrayinsko_go_kalendarya,_abo_svyatkove_radyanske_dvovirstvo.html)

53. Шліхта Н. Історія радянського суспільства: Курс лекцій. Харків: Акта, 2015. 252 с.

54. «Як працювати з радянським минулим на уроках історії». За матеріалами конкурсу учнівських історичних проєктів «Радянське минуле: (Пере)осмислення історії» / За ред. Н.Шліхти. Київ, 2020. 85 с.

55. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: Критика, 2007. 375 с.

56. Яремчук В. П. Історична наука в УРСР у «добу Шелеста». *Український історичний журнал*. 2008. № 3. С. 149–162.

57. Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2009. 526 с.